

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Diplomová práce

Obsahové otázky výuky občanské výchovy v proměnách času (se zaměřením na odborné časopisy o občanské výchově)

Content issues of teaching civic
education through the changes of time
(with focus on professional journals dealing
with civic education)

Vypracovala: Bc. Karolína Baráková
Vedoucí práce: PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

České Budějovice 2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Kladně, 7. 7. 2018 Podpis studenta:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce PhDr. Heleně Pavličíkové, CSc. za odborné vedení a cenné rady, stejně tak jako za inspirativní setkávání v průběhu celého studia v rámci přednášek a seminářů.

Dále bych poděkovala za podporu a pevné nervy při celém mém dlouhém studiu mým blízkým.

Anotace

Diplomová práce *Obsahové otázky výuky občanské výchovy v proměnách času (se zaměřením na odborné časopisy o občanské výchově)* pojednává o vývoji obsahu občanské výchovy ve 20. a na začátku 21. století na stránkách oborově zaměřených odborných časopisů.

První část diplomové práce se zabývá historií občanské výchovy. Popisuje vývoj od zavedení předmětu občanská výchova v Československu až k jeho současné podobě v České republice.

Druhá část diplomové práce představuje pětici časopisů věnujících se svým obsahem předmětu občanská výchova. Jde o tyto časopisy: *Časopis československé obce učitelské*, *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, *Společenské vědy ve škole*, *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku* a *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*.

Ve třetí části diplomové práce je věnována pozornost jednotlivým článkům z výše jmenovaných časopisů, které zachycují obsahové proměny výuky občanské výchovy.

Klíčová slova: občanská výchova, Časopis československé obce učitelské, Časopis pro občanskou nauku a výchovu, Společenské vědy ve škole, Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol

BARÁKOVÁ, Karolína. *Obsahové otázky výuky občanské výchovy v proměnách času (se zaměřením na odborné časopisy o občanské výchově)*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2018, 99 str., vedoucí diplomové práce PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Abstract

Diploma thesis “*Content issues of teaching civic education through the changes of time (with focus on professional journals dealing with civic education)*” is dealing with an evolution of a content of civic education in the 20th and at the beginning of the 21st century on pages of professional-oriented journals.

The first part of the diploma thesis deals with the history of civics. It describes the evolution since the establishment of civics in Czechoslovakia until the evolution after the Velvet Revolution in the Czech Republic.

The second part of the diploma thesis introduces five journals devoted to a subject of civic education. These are the magazines *Časopis československé obce učitelské*, *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, *Společenské vědy ve škole*, *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku* a *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*.

The final part of the diploma thesis is dedicated to articles from the journals mentioned above which describe the content transformation of teaching civic education.

Key words: civic education, *Časopis československé obce učitelské*, *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, *Společenské vědy ve škole*, *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku*, *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*

Obsah

Úvod.....	9
1 Vývoj předmětu občanská výchova	11
1.1 Před vznikem občanské výchovy.....	11
1.2 Vznik občanské výchovy a období demokracie	11
1.3 Období druhé světové války a komunistické nadvlády	15
1.4 Vývoj po roce 1989.....	18
2 Časopisy.....	23
2.1 Časopis československé obce učitelské	24
2.2 Časopis pro občanskou nauku a výchovu	27
2.3 Společenské vědy ve škole	30
2.3.1 Politická výchova.....	31
2.3.2 Občanská výchova	32
2.3.3 Společenské nauky ve škole, Společenské vědy ve škole	34
2.4 Občanská výchova	35
2.5 Společenskovední předměty	38
3 Obsahové proměny v časopisech.....	40
3.1 Časopis československé obce učitelské	40
3.1.1 Dvacátá léta.....	40
3.1.2 Třicátá léta	47
3.2 Časopis pro občanskou nauku a výchovu	50
3.2.1 Dvacátá léta.....	50
3.2.2 Třicátá léta	56

3.3 Společenské vědy ve škole	58
3.3.1 Čtyřicátá léta	58
3.3.2 Konec čtyřicátých let a padesátá léta	60
3.4 Občanská výchova	63
3.4.1 Šedesátá léta	63
3.5 Společenskovední předměty	72
Závěr	76
Zdroje	78
Tištěné dokumenty	78
Monografie	78
Časopisy	78
Jednotlivé články	79
Elektronické dokumenty	87
Seznam obrázků	89
Seznam příloh	89
Přílohy	90

Úvod

Diplomová práce je mou druhou kvalifikační prací. V bakalářské práci jsem se věnovala německému jazyku jako jednomu z mých studijních oborů, konkrétně německé dětské literatuře. Ve své druhé kvalifikační práci jsem se rozhodla zaměřit na občanskou výchovu. Tentokrát však nepůjde o knihy, ale o časopisy. Tato diplomová práce je o obsahových proměnách občanské výchovy v průběhu let se zaměřením na odborné časopisy. Cílem je zmapovat obsah několika vybraných časopisů, které se věnují školství a zejména občanské výchově, a zachytit jeho proměny během let. Zároveň je dalším cílem ukázat aktuálnost některých obsahových námětů a metodických doporučení pro OV a SV v časopisech.

Diplomová práce bude obsahovat tři základní kapitoly s řadou dalších podkapitol. První kapitola s názvem *Vývoj předmětu občanská výchova* se zaměří na teoretické uvedení do problematiky. Kapitola zmapuje historii občanské výchovy u nás. Zachytí rané počátky související se vznikem nového státu ve střední Evropě a popíše vývoj během období okolo druhé světové války přes období komunistické totality až po vývoj po roce 1989 do současnosti.

Druhá kapitola s prostým názvem *Časopisy* pojedná o pěti časopisech stěžejních pro tuto diplomovou práci. Půjde o *Časopis československé obce učitelské*, *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, *Společenské vědy ve škole*, *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku* a *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Jednotlivé podkapitoly periodika představí a podají o nich základní informace.

Následující kapitola *Obsahové proměny v časopisech* popíše a zanalyzuje obsahy jednotlivých časopisů metodou komparativní analýzy, které předchozí kapitola představila. Jelikož není možné zpracovat každé číslo všech ročníků,

které kdy vyšly ve všech pěti časopisech, práce přinese pouze výběr zaměřený na určitá období.

Kritérium výběru se vztahuje k vývoji občanské výchovy. Představena budou ta období, která představují určitý mezník obsahových proměn výuky občanské výchovy. Jedná se o dobu okolo vzniku občanské výchovy, která se stala součástí školních osnov v Československu díky tzv. Malému školskému zákonu z roku 1922. Další velké přelomy se udály při nástupu nacistické moci na našem území a následně při převzetí řízení státu Komunistickou stranou Československa. Pouze okrajově bude věnována pozornost porevolučnímu období, a i současné situaci v České republice.

Závěrem bude veškerá činnost a její výsledky v rámci diplomové práce zhodnocena.

1 Vývoj předmětu občanská výchova

Úvodní kapitola diplomové práce začíná mapováním historie předmětu občanská výchova u nás. V první části je detailně popsán vznik předmětu ve 20. letech 20. století, jeho těžkosti v období dvou totalit i porevoluční vývoj.

1.1 Před vznikem občanské výchovy

Občanská výchova je u nás předmětem s dlouhou tradicí, jehož začátek datujeme čtyři roky po vzniku Československa. Ve školním rozvrhu školáků nenajdeme pravděpodobně žádný jiný předmět, jehož historický vývoj je tak úzce propojen s dějinami naší země. V mnoha etapách dějin chtěl mít stát větší či menší vliv na své obyvatele. Škola byla ideálním prostředkem, jak vychovávat.

Během vývoje byl několikrát rozkvět našeho státu, budování demokracie, ovlivněn řadou okolností, zejména druhou světovou válkou a pak nástupem Komunistické strany Československa k moci. Vždy během těchto etap docházelo k indoktrinaci předmětu OV, přičemž po změně režimu muselo následovat jeho očištění.

Povinnou školní docházku v českých zemích zavedla během své vlády Marie Terezie na základě snahy zvýšit všeobecnou úroveň vzdělání všech obyvatel, kdy se stále častěji nižší vrstvy obyvatel začaly zapojovat do veřejného života. V období Habsburské monarchie samozřejmě nelze hovořit o existenci občanské výchovy, ale zárodky můžeme vyzorovat. Důležitým předmětem bylo náboženství, jehož součástí byla mravní výchova.

1.2 Vznik občanské výchovy a období demokracie

S koncem první světové války přišly velké změny dotýkající se každodenního životního stylu lidí v celé Evropě. V roce 1918 vzniklo Československo a tento

rok je považován za důležitý mezník i pro občanskou výchovu. Představitelé v čele státu považovali za potřebné změnit myšlení obyvatel nově vzniklé země. Bylo nutné se odpoutat od silně zažitých zvyků a tradic v dobách Rakouska-Uherska a reflektovat nově nastalé pořádky. A tak, jak se měnily zvyky a způsob života, měnilo se i školství. Současně školství posloužilo jako ideální prostředek k výchově nové generace občanů žijících v demokratickém státě, generace, která rozumí principům demokracie a humanity.

Úkolem prvních ministrů bylo vybudovat samotný školský systém, základní uspořádání škol a tříd, zkorigování předškolního i školního vzdělávání na základní, střední i vysokoškolské úrovni. Například některé školy jako dívčí lycea zanikaly, nové vznikaly.

V roce 1920 proběhlo přejmenování Karlovo-Ferdinandovy univerzity na Karlovu, o rok dříve vznikly nové univerzity v Brně a Bratislavě.¹

Důležitou otázkou bylo také usměrnění poměru českých škol vůči německým, tak aby rozmístění škol odpovídalo počtu obyvatel podle nově uplatňované Školské matice. Nutno podotknout, že Školská matice zvýhodňovala české školy na úkor německých.²

Celý proces si pro svou složitost vyžadoval změny, které trvaly několik let. Teprve až šest let po vzniku státu, tedy v roce 1924, byl přijat víceméně definitivní návrh o podobě školského systému v ČSR.³ S „vnější“ přestavbou docházelo i k přestavbě „vnitřní“, která řešila obsah výuky.

¹ STANĚK, Antonín a František MEZIHORÁK. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. ISBN 978-80-904187-0-7, s. 38.

² STANĚK, Antonín a František MEZIHORÁK. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. ISBN 978-80-904187-0-7, s. 37.

³ STANĚK, Antonín a František MEZIHORÁK. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. ISBN 978-80-904187-0-7, s. 39.

Takzvaný Malý školský zákon vydaný tehdejším Ministerstvem školství a národní osvěty 13. července 1922 zavedl do obecných (ľudových) a měšťanských škol v Československu osmiletou docházku a spoustu novinek včetně předmětu občanská nauka a výchova. Jeho úmyslem bylo vštěpovat školákům ideály demokracie a humanity.⁴ Cíl by jak naukový, tak i výchovný, jak už název napovídá.

Zmiňovaný zákon stanovil, že: „*Občanská nauka a výchova jakožto povinný předmět učební na školách obecných (ľudových) a občanských má obsahovati základní poznatky o státě československém, o státních formách a zřízeních vůbec a československých zvláště, o zařízeních života hospodářského, sociálního, politického a kulturního. Má vésti k republikánské výchově občanstva československého tak, aby každý bez rozdílu a bez újmy národnosti a náboženství již od mládí schopen byl pochopiti nejen svá občanská práva, nýbrž i svoje občanské povinnosti k republice československé, jejímž jest občanem. Občanská výchova má býti výchovou k demokracii, k lásce k národu, ke vzájemné snášenlivosti, úctě a lásce. Z toho důvodu všemu učitelstvu obecných (ľudových) a občanských škol budiž zakázáno dotýkati se nepřátelsky při vyučování kteréhokoliv přesvědčení a kterékoliv národnosti.*“⁵

Občanská výchova a nauka se začala vyučovat poprvé ve školním roce 1923/1924 jednou týdně na nižším stupni a dvakrát týdně na stupních vyšších. Obsah se členil do tří stupňů – nižší (1.-3. ročník), střední (4.-5. ročník), vyšší (6.-8. ročník). Na nižších ročnících převažovala praktická výuka s výhradně výchovným cílem a snahou o ukázněného žáka, která postupně přecházela do výuky zaměřené na výklad a do naukového charakteru. Ve vyšších ročnících se kladl důraz na vštěpování společenských ctností a uvedení žáků do společenského

⁴ STANĚK, Antonín a František MEZIHORÁK. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. ISBN 978-80-904187-0-7, s. 41.

⁵ *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1924, s. 347.

života. Osnovy výuky nebyly stanoveny nijak striktně, vymezovaly pouze cíl, tudíž dávaly velký prostor pro činnost a kreativitu učitele. Velké nároky se kladly na osobu učitele, který měl ztělesňovat osobnost s vysokým morálním kreditem, rozumět žákům, umět s nimi pracovat a být pro ně vzorem.⁶

Jak již bylo zmíněno, v rámci školy se cílilo na výchovu budoucích plnohodnotných občanů nově vzniklého státu. Cesta k dosažení tohoto cíle byla stanovena poměrně moderně. Velký důraz, podobně jako dnes, se kladl na propojení s praxí. Za žádoucí se považovalo zařazení různých besed, návštěv úřadů, exkurzí, výletů, dále reflektování nejrůznějších aktualit či svátků, připomínání si významných výročí apod. Již v té době měla výuka upozorňovat na nebezpečí diskriminujících či nenávistných vln ve společnosti jako jsou protináboženské, proticírkevní, rasistické a jiné další projevy nesnášenlivosti.

Je také nutné zmínit, že občanská výchova mladého středoevropského státu se potýkala s řadou praktických problémů jako neexistence aktuálně moderních učebnic a nepřipravenost učitelů.⁷ Vše chtělo svůj čas.

Občanská výchova měla potenciál na ovlivňování celé společnosti. Avšak je důležité si uvědomit, že cílem nebylo vychovávat občany poslušné. Ideálem měla být společnost s občany, kteří jsou vyspělí. Tuto vyspělost chápeme v rovině sociologické, kulturní, politické. Dále jsou to občani tolerantní, schopni spolupráce, se sebekázní. Všechny tyto aspekty se považovaly za základní předpoklady k tomu, aby demokracie v Československu nadále vzkvétala, protože demokracie není stav trvalý a neměnný, je třeba o ni pečovat.

⁶ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 22.

⁷ *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: Orbis, 1992, s. 11.

1.3 Období druhé světové války a komunistické nadvlády

V roce 2018 slavíme výročí sto let od vzniku Československa. Během doby od roku 1918 do roku 2018 můžeme sledovat řadu vzestupů směrem k demokracii, ale i následných pádů. Velkou ránu mladé demokracii představovalo uzavření Mnichovské dohody následované okupací a druhou světovou válkou.

Po okupaci v roce 1939 se začaly uplatňovat nové učební osnovy, ačkoliv učitelé chtěli se žáky zpočátku pokračovat v prvorepublikovém stylu výuky. Jejich hlas byl příliš slabý. A tak vznikaly nové takzvaně pracovní školy, kde se žáci seznamovali s pracovními metodami. Vyzdvihoval se vztah k tělesné práci, smysl pro rodinný život, slušné společenské chování či výchova k silné vůli, naopak důraz na mravnost a demokracii se eliminoval.⁸

Později se situace ve společnosti i ve školství nadále zhoršovala. Mluvíme o devastaci českého školství, které se začalo orientovat na tzv. říšskou myšlenku. Ve školním roce 1942/1943 byl předmět občanská nauka a výchova zcela zrušen.⁹

Po roce 1945 začala probíhat obroda společnosti od hitlerovské nadvlády. Prezident Edvard Beneš vydal řadu dekretů. V květnu 1945 vyzvalo Ministerstvo školství a osvěty učitele, aby si přizpůsobili osnovy z roku 1933 a začali vyučovat podle nich, načež následně pro školní rok 1945/1946 vydalo nové přechodné.¹⁰

⁸ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 25.

⁹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 26.

¹⁰ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 27.

9. duben 1946 zavedl povinnost pro všechny vysoké školy, které byly znovu otevřeny po válce, zřídit pedagogické fakulty, což mělo vést k vyšší odbornosti učitelů.¹¹

O rok dříve, v roce 1945, se v československých školách objevil nový předmět politická výchova, který měl vést žáky k národnímu uvědomění.¹² Ve školním roce 1946/1947 politickou výchovu nahradila občanská výchova, která chtěla vychovávat mládež k lidové demokracii.¹³

Tři roky po válce začala školství ovládat komunistická strana, ostatně jako celý stát. V dubnu 1948 byl přijat zákon č. 95 o základní úpravě jednotného školství. Tímto zákonem se školský systém upravil do podoby jednotné školy, rozdělené na I. stupeň tzv. národní, na II. stupeň tzv. střední a na III. stupeň. Všemu předcházela předškolní výchova. V této době již spatřujeme odklon od výchovy k humanitě a k demokracii a počátek snah o výchovu ke kolektivismu a socialismu.¹⁴ „Podle tohoto zákona sice měly školy pečovat o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, ale již také stanovoval výchovu národně a politicky uvědomělých občanů lidově demokratického státu, hrdých vlastenců a Slovanů, statečných obránců vlasti a oddaných zastánců pracujícího lidu a socialismu.“¹⁵

V roce 1948 se při změně osnov školních předmětů provedly změny i v rámci občanské výchovy, na jejíž podobě se podílel i tehdejší ministr Zdeněk Nejedlý. Nejedlému šlo o to, aby škola měla mnohem větší sílu v oblasti výchovy tehdejší

¹¹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 27.

¹² NEJEDLÝ, Zdeněk. O politické výchově a národní tradici. *Politická výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. V Praze: Státní nakladatelství, 1946, **1** (4), s. 1.

¹³ ANGELIS, Karel. Občanská a politická výchova do nového školního roku. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (1), s. 2.

¹⁴ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 27.

¹⁵ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 28.

mládeže. Předmět v této době kladl důraz na poučení. Oficiálně bylo definováno, že cílem je žákovskou společnost poučovat a organizovat tak, aby z ní vyrostli zodpovědní občané lidově demokratické republiky. Předmět se vyučoval na druhém stupni v hodinové dotaci – I. a II. ročník jednou týdně, III. a IV. ročník dvakrát týdně. Samozřejmě byl poznamenán ideovými zásahy. Otevřeně se podporoval Sovětský svaz a jeho politika, odsuzoval se kapitalismus, řešila se témata třídního boje či národního hospodářství.¹⁶

Zákon č. 31/1953 Sb. O školské soustavě a vzdělávání učitelů předznamenával jednotné ideologické zaměření.¹⁷ Škola v té době byla institucí, která měla sloužit k výchově socialistických občanů. Se změnou výuky žáků se přeměnilo i vzdělávání samotných učitelů tak, aby dosahovali žádoucí ideologické a odborné úrovně.

V roce 1960 došlo ke změně ústavy, kde byl garantován socialismus.¹⁸ Vše v tehdejší Československé socialistické republice muselo být podřízeno marxisticko-leninské ideologii a pod kontrolou KSČ. Ve školách se praktikovala komunistická výchova. Směřovalo se k socialistickému vlastenectví, kolektivismu a budování komunismu.

Zavedla se devítiletá docházka rozdělená na dva stupně, tak jak to známe dnes. Šlo o povinnou školní docházku, tzv. první cyklus. Druhý cyklus se uskutečňoval na úrovni středoškolského vzdělávání. V této době mělo Československo rozsáhlé učňovské školství.¹⁹

¹⁶ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 28.

¹⁷ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 29.

¹⁸ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 30.

¹⁹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 31.

Proměnila se i občanská výchova, která se začala vyučovat od šestého do devátého ročníku na základní škole. Během čtyř let školní docházky se u žáků podporoval kladný vztah k začlenění do žákovského a pionýrského kolektivu, přátelství k Sovětskému svazu, školáci byli seznamováni s úlohou pracujícího lidu či vedeni k volbě povolání dle potřeb celé společnosti, také jim učitelé objasňovali podstatu vlády lidu a socialistickou ústavu. Občanská výchova byla tak přímým nástrojem komunistické strany k výchově mladých generací.

V průběhu dalších let byly přijaty další dva školské zákony, konkrétně v roce 1978 a 1984, které upravovaly délku školní docházky a délku povinného vzdělávání.²⁰

1.4 Vývoj po roce 1989

V průběhu roku 1989 probíhaly demonstrace na různých místech Československa, které vyústily 17. listopadu v pád komunismu.

Již 5. prosince téhož roku se uskutečnila výzva se záměrem zrušit vliv marxisticko-leninské ideologie na výuku v českých a slovenských školách. O rok později byla přijata novela navracející pluralitu do českého školství, což vedlo ke vzniku soukromých a církevních škol vedle škol státních.²¹

Vznikaly též různé programy a učebnice. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy nabízelo tři akreditované vzdělávací programy anebo si školy mohly vytvořit svůj vlastní. Většina škol si vybrala detailně propracovaný program s názvem Vzdělávací program Základní škola. Dalšími byly Vzdělávací program Obecná škola a Vzdělávací program Národní škola. Všechny tři akreditované programy ve svých osnovách zahrnovaly povinný předmět

²⁰ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 32.

²¹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 33.

občanská nauka pro druhý stupeň, každý trochu v jiné časové dotaci. Vzdělávací program Základní škola počítal s hodinovou dotací týdně, zbývající dva programy se dvěma hodinami týdně.

V roce 1991 vznikly nové osnovy občanské výchovy, které vytvořil tým kolem Petra Piřhy na Karlově univerzitě. Ústřední myšlenkou bylo pochopení smyslu předmětu, jehož novým cílem mělo být vychovávat lidi pro život, nikoliv pro stát. Stát ztrácel své bezpodmínečně svrchované postavení. Tolik známé pojmy jako „stát“ a „občan“ se museli začít chápat v novém kontextu.²²

Občanská výchova byla a stále i dnes je předmětem s multidisciplinárním společenskovědním charakterem. Snoubí v sobě hned několik oborů, které se vzájemně doplňují.

Na základě Piřhovy koncepce měla občanská výchova šest složek – vlastivědnou, právní, ekonomickou, antropologickou, ekologickou a politologickou.²³ „*Na jejich výstavbě se ovšem podílejí poznatky z mnoha vědních oborů, např. dějepisu, bohemistiky, folkloristiky, regionalistiky, religionistiky, psychologie, sociologie, filozofie, etiky, estetiky aj.*“²⁴

Ačkoliv existovala snaha rychle přeměnit systém vzdělávání z totalitního na demokratický a navázat na období první republiky, školy a zejména učitelé neuměli reagovat až tak pružně a vyučovali stále stejně. Preferovali frontální výklad, zkoušení z faktů, nevedli své žáky ke kritickému myšlení.

Mezinárodní výzkum občanství z května 1999 ve dvaceti osmi zemích toto tvrzení potvrdil. Čeští školáci se umístili dobře v rámci znalostí faktů, v dalších oblastech se však zhoršili. O trochu si pohoršili při srovnávání se žáky z jiných

²² STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 33.

²³ *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: Orbis, 1992, s. 14.

²⁴ *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: Orbis, 1992, s. 14.

zemí v dosažených dovednostech, nejhůř dopadli v občanských postojích a názorech.²⁵

Ukázalo se, že přesně to, na co se snaží předmět občanská výchova cílit v rámci své koncepce, se ne úplně dobře daří přenést i do praxe během vyučování.

Na přelomu století vláda České republiky schválila novou koncepci vzdělávání, což vedlo ke vzniku nových zákonů, ale zejména závazného vládního dokumentu známého jako Bílá kniha, který představoval strategii vzdělávání u nás. „*Česká Bílá kniha je jako systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu.*“²⁶

Objevily se i snahy změnit výuku občanské výchovy a vytvořit odpovídající osnovy, které se budou více zaměřovat na vytváření postojů žáků a také budou akcentovat nová témata jako multikulturalita, Evropská unie či témata, která jsou preventivní vůči jakýmkoliv projevům netolerance a zároveň pomáhají žákům s uvědomováním si národní identity.

V roce 2004 byl přijat nový školský zákon č. 561/2004 Sb. definující novou podobu českého školství.²⁷ Zákon stanovil devítiletou školní docházku na základních školách, rozdělenou na dva stupně, s prioritou motivovat k celoživotnímu vzdělávání. Nově se od té doby nevyučuje na českých školách podle tradičních školních osnov, ale podle rámcových vzdělávacích programů, které byly vytvořeny pro konkrétní stupně škol.

²⁵ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 36.

²⁶ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. Praha: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8, s. 6.

²⁷ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0, s. 38.

K září 2007 si každá škola měla vytvořit vlastní školní vzdělávací program (ŠVP) vycházející z rámcového vzdělávacího programu (RVP) a od školního roku 2007/2008 podle něj povinně vyučovat.²⁸

Podle rámcového vzdělávacího programu základní školy (RVP ZV) je cílem vzdělávání získání klíčových kompetencí, které slouží školákovi k dalšímu uplatnění v životě. „Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.“²⁹ RVP ZV je tvořena devíti oblastmi. Pro nás důležitou oblastí je oblast Člověk a společnost, která pojímá obory Dějepis a Výchovu k občanství.

RVP ZV definuje základní rámec předmětu v podobě cílů, obsahu a očekávaných výstupů. Je žádoucí odklon od znalosti faktů ve prospěch všeobecné kultivace a pěstování klíčových kompetencí. Vzdělávací oblasti jsou navíc doplněny o průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova, Mediální výchova. Tato témata mají být vyučována ve více předmětech.

„Vzdělávací oblast Člověk a společnost v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech.“³⁰ Tato vzdělávací oblast

²⁸ MŠMT ČR: *Harmonogram*. [online]. [cit. 2018-06-12]. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/harmonogram>.

²⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)*.

Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z:

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf, s. 14.

³⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)*.

Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z:

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf, s. 43.

obsahuje obory Dějepis a Výchova k občanství. Školáci se tedy dozvídají vědomosti z naší historie a zároveň se utváří jejich směřování v budoucnosti.

Očekávané výstupy Výchovy k občanství jsou formulované se zaměřením na žáka. Stanovují, co žák umí po dokončení docházky na základní škole. Výstupy jsou zaměřené zejména na postoje žáka. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchovy k občanství je dále dělen na pět okruhů: Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Stát a hospodářství, Stát a právo, Mezinárodní vztahy, globální svět. Každý okruh podrobněji definuje učivo.

Od roku 2004 proběhla školstvím řada několika menších i větších reforem. Posledním zásahem do RVP ZV byla v roce 2016 tolik veřejností diskutovaná inkluze³¹, tedy zákon umožňující rovnocenný přístup ke vzdělávání pro všechny děti.

³¹ Česká škola: Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných (AKTUALIZOVÁNO). [online]. [cit. 2018-06-12]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2016/01/vyhlaska-c-272016-sb-o-vzdelavani-zaku.html>.

2 Časopisy

Ve druhé kapitole diplomové práce je pozornost zaměřena na obecnou charakteristiku jednotlivých časopisů, které se plně či zčásti věnovaly občanské výchově. Konkrétně jde o pětici časopisů seřazených podle data prvního vydání:

- *Časopis československé obce učitelské,*
- *Časopis pro občanskou nauku a výchovu,*
- *Společenské vědy ve škole,*
- *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku,*
- *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol.*

Použití časopisů během vyučování občanské výchovy má své nezastupitelné místo. Během hodin OV je žádoucí pracovat s aktuálními tématy a časopisy jsou ideálním zdrojem informací, které právě rezonují ve společnosti. Navíc jde o věc velmi praktickou, která je běžně dostupná.

Časopisy jsou však důležité pro občanskou výchovu, respektive pro učitele, již během přípravy na hodinu. Kvalitní výtisky jsou uznávanou platformou dalšího sebevzdělávání učitelů, též jsou výborným zdrojem inspirace pro výuku.

Periodika, která se zabývala pedagogickými tématy, existovala již za první republiky. Řada z nich se zabývala i společenskovědními tématy. Některé se věnovaly metodice výuky OV, jiné přinášely spíše aktuální témata a tipy, jak s těmito tématy pracovat, recenzovaly nově vzniklé učebnice a jiné pomůcky či seznamovaly učitele s nově platnou legislativou.

V současné době platí v České republice zákon o evidenci periodického tisku. Kdokoliv, kdo chce vydávat či šířit periodický tisk na našem území, je povinen

jej zaregistrovat na Ministerstvu kultury, které vede evidenci.³² Jelikož v této diplomové práci pracujeme s periodikou, která vycházela i dříve, vycházíme z údajů získaných z knihoven v Brně a v Českých Budějovicích, které časopisy odebíraly a „zachraňovaly“ pro budoucí generace.

2.1 Časopis československé obce učitelské

Časopis československé obce učitelské byl vydáván v Praze samotnou Československou obcí učitelskou. O tisk se staral Dra. Ed. Grégr a syn též v Praze. Učitelé, kteří byli organizováni v Československé obci učitelské, měli časopis zdarma. Pro ostatní bylo roční předplatné ve výši mezi 25 až 30 Kč. Tento časopis vycházel v letech 1921 až 1939, jednou za čtrnáct dní.

První dohledatelné číslo v Moravské zemské knihovně v Brně (MZK) je čtvrté číslo prvního ročníku, které vyšlo v Praze dne 16. března v roce 1921. Poslední číslo se zveřejnilo 6. října 1939 s rozloučením na titulní stránce od redakční rady. Časopis měl celkem devatenáct ročníků. V současnosti je dochován v knihovně ve formě takové, že jeden ročník je svázan dohromady a opatřen tvrdými tmavými deskami. Po úvodní straně následuje souhrnný obsah článků ze všech čísel daného ročníku, roztríděných do jednotlivých rubrik. Toto dělení je použito pouze pro účel, kdy jsou všechna čísla ročníku svázána dohromady. V rámci každého čísla byl vždy zveřejněn obsah, který obsahoval pouze názvy článků a dále už do rubrik dělen nebyl.

Časopis zpravidla začínal úvodním článkem v *Části úvodní*, někdy ho předcházela rubrika *Projevy ČOU*, tedy projevy v Československé obce učitelské, který reagoval na aktuální dění. Poté následovaly jednotlivé rubriky. Ne všechny rubriky se objevovaly v každém čísle pravidelně.

³² Evidence periodického tisku. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/evidence-periodickeho-tisku-480.html>.

Jejich názvy byly:

- *Cizí školství,*
- *Časopisy,*
- *Články psané kursivou,*
- *Jubileá a vzpomínky,*
- *Knihy pro mládež,*
- *Podle autorů,*
- *Pomocné knihy metodické – příručky,*
- *Poznámky k denním událostem,*
- *Přehled kulturní,*
- *Přehled o knihách a časopisech,*
- *Přehled organizační,*
- *Přehled školský,*
- *Přílohy,*
- *Různé zprávy a hovorna,*
- *Slovanské školství,*
- *Umění a literatura,*
- *Věci právní a sociální,*
- *Výchova, vyučování a školská organisace,*
- *Zprávy organizační a stavovské.*

První ročník z roku 1921 obsahoval tyto rubriky:

- *Prohlášení Československé obce učitelské,*
- *1. Kulturní politika a politická orientace,*
- *2. Výchova, učba a školská organisace,*
- *Osvěta a lidovýchova,*
- *Literatura,*
- *Zprávy,*

- 4. *Vědecký přehled,*
- 5. *Umění a literatura,*
- 6. *Sociální péče a mládež,*
- *Literatura,*
- *Zprávy,*
- 7. *Věci právní a sociální,*
- 8. *Školství slovanské,*
- 9. *Školství cizí,*
- 10. *Zprávy organizační a stavovské,*
- 11. *Různé zprávy a hovorna.*

Vydávání řídila redakční rada pod vedením hlavního a odpovědného redaktora. Časopis vycházel celých 18 let a na této pozici se vystřídala pouze čtyři jména. První dva ročníky řídil Oldřich Pacák. 18. října 1922 byl zveřejněn třetí ročník pod vedením Bohuslava Kádnera, který tuto funkci zastával do jedenáctého ročníku časopisu. Od roku 1930 od sedmého čísla jedenáctého ročníku byl hlavním a odpovědným redaktorem Ladislav Koubek, odborný učitel z Prahy Spořilova, který řídil časopis do jeho čtrnáctého čísla posledního ročníku. Odpovědným redaktorem od patnáctého čísla byl Karel Jandík.

Tento časopis je důležitým zdrojem informací ohledně občanské výchovy a jejích začátků. Časopis začal vycházet jen rok před uzákoněním tzv. Malého školského zákona z roku 1922, proto v něm samozřejmě nechybí několik článků na toto téma. Již bylo zmíněno, že právě tímto zákonem se zavedla do škol občanská nauka a výchova a časopis o tom psal. Zejména v prvních ročnících najdeme hodně článků v podstatě představující předmět OV. Časopis měl sloužit zejména ku prospěchu Československé obce učitelské (založena 1921), objevují se pozvánky na valné hromady delegátů ČOU, zprávy z usnesení apod. V časopisu také pravidelně zveřejňovali zprávy týkající se národního rozpočtu, platů učitelů, nových zákonů, recenzí nových knih či učebnic, dále také reklamy

a inzeráty. Časopis se zabýval školstvím obecně, nikoliv jen občanskou naukou a výchovou, na rozdíl od časopisu následujícího. Je zajímavou výpovědí o stavu československého školství tehdejší doby, které se nám odkrývá zprostředkovaně skrze články a různé zprávy.

2.2 Časopis pro občanskou nauku a výchovu

Časopis, jak už jeho název napovídá, se zaměřoval na občanskou nauku a výchovu, tedy předmět vyučovaný na československých školách od roku 1922. V *Úvodním článku* z roku 1924 redakce upozorňuje na fakt, že po pěti letech života v demokracii není správné polevit v práci za lepšími zítřky. „*Není divu, čekáme-li hlavně od školy, že pomůže očistovat a omývat náš národní organism od všech vad a budovat lepší budoucnost.*“³³ Z popudu ministerstva školství a národní osvěty tak vzniká po roce a půl vyučování předmětu OV na školách *Časopis pro občanskou nauku a výchovu* vydávaný Státním nakladatelstvím, jehož smyslem je shromažďovat příspěvky přímo od učitelů z praxe, aby si vzájemně představovali odvedenou práci. Charakter časopisu má být ryze praktický.³⁴

Tento časopis vycházel mezi lety 1924 a 1940. Byl vydáván, a i tisknut, ve Státním nakladatelství v Praze. V knihovnách najdeme zpravidla svázaný celý ročník dohromady v tvrdých tmavých deskách se zlatým písmem.

Časopis se v průběhu svého působení dvakrát přejmenoval, čímž reflektoval změny v přístupu k OV. V prvních letech vycházel s názvem na úvodní stránce *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, v roce 1936 se změnil do podoby

³³ *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939, 1 (1), s. 1.

³⁴ *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939, 1 (1), s.1.

Časopis pro občanskou a brannou výchovu. O čtyři roky později začal časopis publikovat pod názvem *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu*.

První dva ročníky redigoval Dr. Jan Uher, významný český pedagog, s redakčním kruhem. První číslo pod jeho vedením vyšlo 15. ledna 1924. Jednalo se o měsíčník zveřejňovaný vždy 15. den v každém měsíci v průběhu roku vyjma července a srpna. Za rok tedy vyšlo 10 čísel. I třetí ročník v roce 1926 redigoval Dr. Jan Uher avšak společně s Oldrou Josefem Novotným, učitelem a botanikem, a redakčním kruhem. Právě Novotný se ujal vedení od roku 1927 a zastával ho dalších devět let. Poté jej vystřídal František Pátek, školní inspektor v Českém Brodě, který pravidelně spolupracoval s časopisem už dříve. Pátek byl v čele redakčního kruhu od roku 1936 do roku 1940. Pod jeho vedením se ročníky začaly číslovat opět od římské jedničky a v závorce bylo uvedeno číslo datující původní ročník, např. I. (XIII.), což patrně souviselo i se změnou názvu na titulní stránce periodika.

Články v časopisu byly v českém i slovenském jazyce. Rubriky časopisu se v průběhu let různě měnily. Jelikož jsou teď jednotlivé sešity – čísla, celého ročníku svázaný dohromady, orientaci usnadňuje obsah se všemi články ze všech čísel jednoho ročníku rozdělených do příslušných rubrik. V prvním ročníku z roku 1924 najdeme devět rubrik:

- *Úvodní články,*
- *Z dílny školní,*
- *Drobnosti,*
- *Minulost přítomnosti,*
- *Odvahou a vytrvalostí k cíli,*
- *Co děti vykonaly,*
- *Z dětský prací,*
- *Časopisy,*
- *Knihy.*

Pravidelnými rubrikami, které se opakovaly v několika ročnících, byly:

- *Minulost přítomností,*
- *Úvodní články,*
- *Z dílny školní.*

Objevily se i jiné rubriky jako:

- *Cizina a my,*
- *Diskuze,*
- *Něco teorie,*
- *Odvahou a vytrvalosti k cíli,*
- *Rok práce,*
- *Škola a občanstvo,*
- *Zprávy,*
- *Život a dílo.*

Po roce 1936 nastaly různé změny i v rubrikách. Rubriky byly zpravidla jen tři. První se jmenovala *Úvodní část redakční rady*, prostřední *Články* a poslední *Oddíly drobných zpráv*. Tato třetí rubrika se dělila na další části podle toho, čemu se článek převážně věnoval. Jednalo se o *Občanskou nauku a výchovu*, *Brannou výchovu*, *Pomůcky výchovy*, *Odezvy výchovy (Činnost mládeže)* pro první dva ročníky. Ve třetím ročníku šlo pouze o *Občanskou nauku a výchovu*, *Společenskou výchovu* a *Pomůcky výchovy*. V roce 1940 se tato rubrika zúžila na *Drobné články, zprávy a poznámky* a k tomu *Pomůcky*.

Časopis s jedno a půlročním odstupem od zavedení občanské nauky a výchovy do škol nejenom hodnotil, ale i popisoval aktuální situaci, přinášel různé tipy na možnosti výuky či nová témata. Dále připomínal nejrůznější významná data

pro Československo, např. státní svátky či životní výročí významných osobností apod.

2.3 Společenské vědy ve škole

Specifikum tohoto časopisu je, že několikrát během své existence výrazně změnil svůj název, aniž by porušil linii svého předchozího působení. První ročník časopisu vyšel pod názvem *Politická výchova*, pro druhý a třetí ročník se použil název *Občanská výchova*, čtvrtý ročník byl zveřejněn pod názvem *Společenské nauky*. Čtvrtá a zároveň i poslední změna přinesla název *Společenské vědy*.

Velmi výstižně svou aktivitu popisuje sama redakce v úvodu prvního čísla čtvrtého ročníku. *„Časopis »Společenské nauky ve škole« pokračuje v tradici Politické výchovy prvního ročníku a v dobré tradici Občanské výchovy druhého a třetího ročníku. Bude jednoznačně pokrokovým časopisem, který chce přinášeti materiál a pomocné texty zpracované podle pokrokových hledisek, založených na vědeckém socialismu. Chce býti časopisem převážně praktickým a pomocníkem učitelovy práce. Jeho úkolem bude zpracovat a připravit pro učitele především novou učebnou látku, která není ani v dosavadních učebnicích, ani není jinak dostupná nebo není zpracována podle posledních method vědeckého bádání. Proto pomocné texty budou jádrem tohoto časopisu. Vedle toho ovšem bude nutno zpracovat některé methodické úkoly a přehodnotit základní principy vyučování v předmětech společenských nauk. Aby časopis mohl své úkoly úspěšně plnit, bude rozpracovávat i historický kalendář a v Zápisníku učitele společenských nauk soustředovat praktické zkušenosti učitelů a zprávy nezbytné pro praxi. Důležitým oborem občanské nauky je práce se žakovou organizací a s žakovskými organizacemi mimoškolními, jimž chce časopis věnovat zvláštní pozornost. O současné literatuře domácí i cizí bude*

informovat registrací literatury, výňatky z domácí literatury a překlady výňatků z cizích literatur.“³⁵

Časopis se dochoval v tmavých tvrdých deskách. Zpravidla jedny desky rovná se jeden ročník časopisu. Někdy je více ročníků svázaných dohromady. Výtisky, které vyšly pod názvem *Společenské nauky ve škole* jsou dochované s barevnou první stránkou. Jedna barva charakterizovala vždy jeden ročník. Nacházejí se barvy jako vínová, oranžová, modrá, červená, tmavě modrá. Na titulní straně jsou kromě názvu uvedeny i názvy autorů a hlavních článků.

2.3.1 Politická výchova

Časopis *Politická výchova* vycházel s podtitulem *Časopis pro školské pracovníky školy všech stupňů*. Tento název se uplatnil pouze během prvního ročníku. První číslo prvního ročníku vyšlo 1. dubna 1946. Tentýž rok se v srpnu publikovalo i poslední páté číslo, než byl časopis od září poprvé přejmenován. První číslo obsahovalo celkem 7 položek:

- *K. Angelis: Úvodem,*
- *Prof. O. Chlup: K politické výchově mládeže,*
- *Bohumil Uher: Základem politické výchovy je vědění,*
- *Themata politické výchovy na měsíc duben,*
- *Žákovská organisace a samospráva,*
- *Zápisník učitele politické výchovy,*
- *Literatura.*

Měsíčník řídil Karel Angelis s redakčním kruhem. Vydavatelem a majitelem periodika bylo Státní nakladatelství v Praze, Ostrovní 30. Časopis tiskla Státní tiskárna. V prvním ročníku se počítalo pouze s pěti čísly za cenu 17,50 Kčs.

³⁵ *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu.* Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, 4 (1), s. 2.

Ačkoliv se v časopisu uvádí, že nevychází během letních prázdnin, poslední číslo vyšlo už 26. srpna.

Z úvodního článku časopisu byl patrný příklon k nově nastupující síle v podobě Komunistické strany Československa. Autoři chtěli svou tvorbou přispět k budování nově osvobozeného lidově demokratického státu, který svou pozici získal zejména díky Sovětskému svazu a vítězné Rudé armádě. Redakce si stanovila dvojí úkol. V první řadě chtěla, aby byl časopis dobrým zdrojem materiálu pro učitele, čímž by přispěl ke zvýšení politického vzdělání tehdejší mládeže. Toto následovala snaha zpracovávat témata dle nových osnov politické výchovy.

V časopise se objevují básně a písně s textem i notami, z nichž je řada komunisticky laděna.

K přispěvatelům časopisu patřil již zmíněný profesor Chlup a Bohumil Uher, dále Dr. Miroslav Trapl, Dr. O. Fidrmuc, ministr školství a osvěty Dr. Zdeněk Nejedlý, František Kopecký, Jožka Baxová a další.

2.3.2 Občanská výchova

Druhý ročník časopisu začal vycházet od 30. září 1946 již pod novým názvem. Celkem deset čísel publikovaných do roku 1947 stále vedl Karel Angelis s pomocí redakčního kruhu. Majitelem a vydavatelem bylo Státní nakladatelství v Praze II., o tisk se starala Státní tiskárna v Praze. Předplatné II. ročníku výrazně zdražilo. Deset čísel o třiceti dvou stranách stálo 70 Kčs, jedno číslo 7 Kčs.

Podle informací z úvodní strany druhého ročníku v redakční radě pracoval Dr. J. V. Bečka, prof. dr. Radim V. Foustka, prof. dr. Pavel Hrubý, Bohumír Kujal, Vojtěch Pícka, Václav Sklenář, František Sosna, Emanuel Vlasák, František V. Výborný a Dr. Ladislav Žilka. „Rubriku „*Themata občanské výchovy*“ řídili v odd. „*Občanské výchovy*“ výzkumného ústavu pedagogického J. A.

Komenského v Praze I. stupeň E. Struška, II. stupeň st. B. Kujal, a III. st. Fr. Sosna; „Žakovskou samosprávu“ E. Struška; „Zápisník učitele občanské výchovy“ a „literaturu“ Fr. Sosna.“³⁶

Pro třetí ročník se vedení rozšířilo o Bohumíra Kujala, který se ujal vedení od druhého čísla, Karel Angelis však v práci pro časopis pokračoval. Tito dva muži řídili redakci, dále bylo rozděleno, kdo povede jakou rubriku. Celou redakční radu tvořili Dr. J. V. Bečka, Ladislav Horák, Dr. Pavel Hrubý, Dr. Radim Foustka, Anna Kožíšková, Miroslav Macháček, Marie Nešporová, Jaroslav Paur, Bohumil Koutník, Václav Sklenář, František Sosna, František Výborný, Dr. Ladislav Žilka.³⁷ I v tomto případě jde o informace z úvodní strany třetího ročníku.

Proč změna názvu? Ve školním roce 1946/1947 byla politická výchova, která se zavedla o rok dříve, přejmenována na občanskou výchovu, jelikož název lépe odpovídal nově vzniklým osnovám, které více akcentovaly výchovné složky. Z tohoto důvodu časopis poprvé změnil své jméno a samozřejmě se i svým obsahem přizpůsobil novým osnovám. Nicméně cíl byl stále stejný.

Časopis se tedy začal zaměřovat na témata OV a spolupracovat se školami ohledně otázek občanské a mravní výchovy. Samozřejmostí je zveřejňování i praktických nápadů k výuce předmětu, například jak zpracovávat aktuální témata či různé důležité události. Redakce také vždy otiskla plány učiva na konkrétní měsíc. Časopis též na svých stranách zveřejňoval různé básně, písně, citáty a dokumenty (telegramy, projevy apod.).

³⁶ *Občanská výchova*. Praha: Státní nakladatelství, 1949, 2 (1), s. úvodní.

³⁷ *Občanská výchova*. Praha: Státní nakladatelství, 1949, 3 (1), s. úvodní.

2.3.3 Společenské nauky ve škole, Společenské vědy ve škole

Čtvrtý ročník časopisu vyšel pod novým názvem *Společenské nauky ve škole*, který se zachoval do roku 1951. Poté se název časopisu změnil ještě jednou na *Společenské vědy ve škole*.

Název doplňoval vždy podtitul, který se také v průběhu let různě měnil:

- 1948/49, 1949/50 – *Časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu* s hlavním redaktorem Karlem Angelisem, za slovenskou komisi redakční rady Ján Kotoč,
- 1950/51 – *Časopis pro občanskou nauku, filosofii, dějepis a zeměpis*, I. až III. číslo řídil Karel Angelis, poté redakci převzal Dr. Jindřich Šmída a slovenskou komisi redakční rady Ján Kotoč,
- 1951/1952 – *Časopis pro občanskou nauku, filosofii, dějepis a zeměpis*, I. až X. číslo řídil Dr. Jindřich Šmída, XI. až XIII. číslo byl vedoucím redaktorem Karel Angelis, za slovenskou komisi redakční rady Ondrej Stojka (I. až X. číslo), Viktor Maar (XI. až XIII. číslo),
- 1953 – *Časopis pro dějepis, ústavu ČSR a SSSR a zeměpis*.

V roce 1948/1949 došlo k rozdělení článků do různých rubrik, kterým předcházela úvodní článek. Konkrétně šlo o následující rubriky:

- *Dějepis*,
- *Kalendář – zápisník*,
- *Literatura*,
- *Občanská nauka*,
- *Vlastivěda*,
- *Zeměpis*,
- *Žákovské organizace*.

Podobné schéma bylo víceméně dodrženo i v následujících letech, i když některé rubriky měnily svůj název podobně jako podtitul u názvu časopisu.

V roce 1948/1949 každou rubriku řídil jeden až dva pracovníci časopisu. Pro občanskou nauku to byli Bohumil Uher a Marie Nešporová. V následujících letech byli zveřejňováni už všichni přispěvatelé k tématice občanské nauky a filosofie. Patřili k nim J. Baxová, B. Uher, Dr. L. Bakoš, Dr. A. Dostál, Dr. P. Hrubý, Fr. Frendlovský, Fr. Výborný, K. Cigna, A. Dostál, Dr. K. Galla, Vl. Hýl, F. Kopecký, B. Koutník, A. Kožišková, B. Kujal, Dr. Ing. Mužíková – Nosilová, M. Nešporová, J. Pavlík, Zd. Sandholzová, L. Sochor, Fr. Sosna, E. Struška, Fr. Výborný, Dr. J. Zelený, Dr. L. Žilka. Do časopisu přispíval i ministr školství a národní osvěty Zdeněk Nejedlý.

Již při pročitání názvů jednotlivých článků v časopise je patrný vliv socialismu. Objevují se články se sovětskou tematikou, o výchově k marx-leninskému světovému názoru, dále projevy ruských politiků, usnesení ÚV KSČ, články o budování socialismu u nás, o dodržování pětiletého plánu, o boji společenských tříd apod. Nechybí však ani příspěvky o demokracii a rozkvětu naší lidově demokratické republiky. Samozřejmě nadále se časopis snažil udržet si pedagogický nádech a všechna témata ukotvovat ve vztahu ke škole. Podobně jako jinde se objevují zprávy ze školního prostředí, recenze nových knih či tipy na výuku.

2.4 Občanská výchova

Časopis *Občanská výchova* s dlouhým podnázvem *Časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže* začal vycházet ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze roku 1966. Vedoucím redaktorem byl dr. Milan Rosenzweig, který spolupracoval s redaktorem Miloněm Konvalinkou a redakční radou. V prvním ročníku 1966/1967 v prvním čísle v ní pracovali

„doc. dr. J. Cvekl, Věra Fafková, J. Filian, F. Frdla, Jos. Hajdušek, A. Kreisingerová, Jos. Křížek, Jar. Ladman, Mir. Miro, J. Melichar, L. Podmele, O. Prášilová, dr. Šiklová, dr. J. Škoda, L. Špírková, St. Vydra.“³⁸

V následujících ročnících došlo k několika menším personálním obměnám.

V současné době Moravská zemská knihovna nabízí tři ročníky časopisu, které vyšly v letech 1966 až 1969. Všechny ročníky obsahují 10 čísel a jsou svázané dohromady v tvrdých deskách podobně jako předchozí časopisy. Všechna čísla vyšla pod názvem *Občanská výchova*, ale podnázev se změnil. Šlo o drobnou obměnu do tvaru *Časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii, a logiku*. Název a podnázev na obalu doplňovala tři slova *Morálka, Politika, Světový názor*.

Zaměření časopisu odpovídá jeho názvu. Chce se soustředit na vyučování občanské výchovy, filosofie, psychologie a logiky. Ale jelikož necílí výhradně na učitele na základních a středních školách (učilištích), jeho náplní jsou i obecnější otázky politické, světonázorové a mravní výchovy, zejména ve vztahu ke školnímu prostředí. Časopis vzniká poté, co se provedly změny v osnovách vyučovacích předmětů. Redakční rada v úvodním článku zmiňuje ideovou linku, kterou má tehdejší škola akcentovat. Silná indoktrinace časopisu je patrná. „*Časopis se bude snažit přispět k hledání efektivních cest celkového výchovného působení školy, k zvyšování cílevědomosti a ideové obsažnosti celého vzdělávacího procesu, k vytváření neformálního výchovného systému školy.*“³⁹

Ještě před začátkem úvodního slova časopisu cituje redakční rada pár vět z usnesení XIII. sjezdu KSČ: „*Větší vyhraněnost a účinnost vyžaduje ideově*

³⁸ *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 1 (1), s. úvodní.

³⁹ Úvodní článek. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 1 (1), s. 2.

*politické působení celé společnosti na mládež. Ideové, citové a praktické sepětí mladé generace s výstavbou socialismu tvoří základ jejího aktivního přístupu k prosazování pokrokových tendencí ve všech oblastech života. Naléhavým úkolem strany, všech komunistů v hospodářských, státních a společenských organizacích, školy a rodiny je soustavná a trpělivá práce s mladými lidmi, jejich výchova v komunistickém duchu.*⁴⁰ Nejde o jedinou citaci ze sjezdů KSČ v časopise.

Autoři si stanovili trojí cíl, který by měli prostřednictvím časopisu plnit. Prvním bylo informovat a podávat nové poznatky z vědních disciplín. Zpracování a zveřejňování metodických podkladů jako praktických návodů pro vyučující se považovalo za ten druhý. Posledním třetím cílem bylo informování ohledně novinek o činnosti krajských pedagogických ústavů či středisek, o novinkách ze zahraničí či recenze nových publikací na trhu.⁴¹

Pro lepší orientaci je každý ročník opatřen i souhrnným obsahem všech článků, které jsou děleny do několika kapitol. První ročník obsahuje jedenáct rubrik, druhý sedm a třetí šest. Méně rubrik neznamenal menší obsah, pouze docházelo ke sloučení více rubrik do jedné či k jinému rozdělení anebo odlišnému pojmenování. Během tří let se objevily tyto kapitoly v těchto ročnících:

- *Filosofie – 3.,*
- *Filosofie a logika – 1.,*
- *Filosofie, psychologie, logika – 2.,*
- *Literatura – recenze o knihách – 3.,*
- *Literatura a pomůcky – 1., 2.,*
- *Metodika občanské výchovy – 2.,*

⁴⁰ Úvodní článek. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 1.

⁴¹ Úvodní článek. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 3.

- *Metodika vyučování – 1.,*
- *Metody a praxe komunistické výchovy – 1.,*
- *Obecné otázky občanské výchovy mládeže – 3.,*
- *Politická, světonázorová a morální výchova – 1., 2.,*
- *Práce na učňovských školách a učilištích – 1.,*
- *Problémy mladé generace – 1.,*
- *Psychologie -1.,*
- *Psychologie a logika – 3.,*
- *Recenze o knihách – 1.,*
- *Témata občanské výchovy – 1., 2., 3.,*
- *Z učňovských škol a odborných učilišť – 2., 3.,*
- *Zahraniční zkušenosti – 1.,*
- *Ze zahraničních zkušeností, Ze světa – 2.*

2.5 Společenskovědní předměty

Společenskovědní předměty byl čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol. Vyšlo celkem sedm ročníků časopisu mezi zářím 2001 a červnem 2008. V tomto období časopis vycházel čtyřikrát ročně, konkrétně v září, prosinci, březnu a červnu. Prvnímu číslu ze září 2001 předcházelo ještě nulté číslo.

Jedno číslo časopisu stálo 45 Kč, cena předplatného měla výši 156 Kč. Časopis vydávala ALBRA, s.r.o., Havlíčkova 197, 250 82 Úvaly. Redakce časopisu sídlila v Nakladatelství SPL – Práce, Školská 26, 110 00 Praha 1. Časopis byl tedy napojen na nakladatelství, které vydává mimo jiné i učebnici pro občanskou výchovu. Každé číslo vycházelo ve velikosti přibližně A5 s barevným obalem.

V prvním čísle prvního ročníku byli členy redakční rady doc. PhDr. Zdeněk Beneš, Mgr. Jaroslav Gloser, PhDr. Dagmar Hudecová, prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., prof. PhDr. Jaroslava

Pešková, DrSc.⁴² Do časopisu přispívala celá řada jmen a obsazení se velmi často měnilo, několik jmen z prvního ročníku: Oldřich Kašpar, Jaroslav Láník, Jaroslav Jan Gloser, Milan Valenta, Zdeněk Beneš, Marek Mičienka, Dalibor Státník, Vladislav Dudák, Jiří Hájek, Milena Sedlmayerová, Vladimír Nálevka, Robert Kvaček, Hana Lejskeová, Marie Hrachovcová, Dagmar Hudecová, Maria Bezchlebová.

Časopis byl primárně určen pro vyučující dějepisu a občanské výchovy, případně společenskovedních předmětů. Obsah časopisu se dělil do několika rubrik, přičemž ne všechny se objevovaly v každém čísle:

- *Články a eseje,*
- *Dokumenty,*
- *Informační servis,*
- *Metodické inspirace,*
- *Rozhovor,*
- *Učebnice a pomůcky.*

I podle názvů rubrik lze poznat, že časopis cílil na učitele a přinášel jim podklady pro jejich práci ve školách. Články zejména v rubrice *Metodické inspirace* přinášely konkrétní nápady či poměrně podrobný návod, jak postavit celou hodinu vyučovacího předmětu – nápady na vhodné aktivity k určitým tématům, pracovní listy, seznámení s již existujícími projekty apod. *Učebnice a pomůcky* byly souhrnem recenzí vhodných publikací, které nabízí trh, ovšem zejména na ty z dílny Nakladatelství SPL – Práce. Poslední sekce *Informační servis* obsahovala nabídku vhodných aktuálních seminářů a přednášek, které byly rozděleny na oblast dějepisu a oblast občanské výchovy.

⁴² *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol.* Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, 1 (1), s. 1.

3 Obsahové proměny v časopisech

V této části diplomové práce se zabýváme studiem ročníků, čísel a článků v pěti zmíněných časopisů v předešlé kapitole. V rámci možností této závěrečné práce je věnována pozornost pouze vybraným obdobím, které znamenaly vždy určitý přelom pro občanskou výchovu v naší zemi.

3.1 Časopis československé obce učitelské

Časopis československé obce učitelské během své existence zažil nejenom počátky občanské výchovy, ale i její následnou proměnu během třicátých let. O tom všem ve svých článcích informoval. V rámci rubriky *Umění a literatura* se časopis hojně věnoval recenzím publikací vztahujících se k jednotlivým předmětům, mezi nimiž byla i občanská výchova.

3.1.1 Dvacátá léta

V prvním ročníku časopisu nenajdeme články zabývající se přímo občanskou výchovou, jelikož předmět nebyl ve škole zaveden. Nicméně se objevuje například článek od Marie Štechové zabývající se mravní výchovou, který zdůrazňuje nutnost vést žáky k mravnosti a upozorňuje, že jde o cestu zdlouhavou, které je nutno věnovat soustavnou a náležitou péči.⁴³

V roce 1922 se pochopitelně začínají psát články na téma Malého školského zákona. Hned v prvním paragrafu zákona se vyjmenovávají povinné předměty ve školách obecných (řadových), ke kterým nově patří i občanská nauka a výchova. Žáci se také učili občanské mravouce anebo náboženství. Rodiče

⁴³ ŠTECHOVÁ, Marie. Mravní výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 1 (7), s. 101.

žáků měli možnost výběru, čemu dají přednost, protože povinně nutit žáky k výuce náboženství nebylo možné.

V časopise je otištěn celý zákon i s vládní důvodovou zprávou, která zavedení občanské nauky a výchovy doplňuje: „*K §§ 1. a 2. zavedení občanské nauky odůvodněno jest všeobecně potřebou jednotné občanské výchovy, kteráž jedině jest pevným základem občanských svobod, práv i povinností v demokratické republice.*“⁴⁴ Časopis samozřejmě otiskl nejenom tyto oficiální dokumenty tehdejší vlády, ale i stanovisko učitelských organizací, které se vyjádřily i k prvním dvěma paragrafům takto: „*Z §§ 1. a 2. v odstavci 1. budiž z povinných učebných vyloučeno náboženství a občanská nauka s mravoukou buď povinným předmětem pro všechny žáky bez výhrady. Slova »mohou býti« buď též nahrazena slovem »bud'te«.*“⁴⁵ Podle těchto pramenů zaujímali učitelé k občanské nauce a výchově přívětivé stanovisko.

V člancích se objevoval silný odmítavý postoj k náboženství, který plynul z požadavku oddělit školství od církve. Toto spojení učitelé silně odmítali napříč celou republikou, podobně jako například vysoký počet žáků ve třídě. V různých číslech poté časopis otisknul řadu kritik tzv. Malého školského zákona od učitelstva.

František Čálek ve svém příspěvku na pokračování zavedení předmětu OV schvaluje, nicméně vidí problém v teoretickém ukotvení bez praktického návodu pro učitele, kritizuje absenci osnov. Pro inspiraci uvádí Osnovu mravní a občanské nauky v národních školách, kterou navrhla anglická Liga

⁴⁴ Malý školský zákon. Vládní důvodová zpráva. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 2 (15), s. 229.

⁴⁵ Malý školský zákon. Stanovisko učitelských organizací. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 2 (18), s. 278.

pro vyučování morálce bez náboženství.⁴⁶ Ukazovala se potřeba sekulární školy, která by byla moderní školou 20. století.

Pokud se posuneme o jeden ročník dále, časopis přináší opravdu velké množství článků, které se věnují občanské nauce a výchově jako novince ve školství. Ve čtvrtém čísle z listopadu prezentuje Dr. Kamila Spálová svůj referát ze schůze správního výboru ČOU. Referuje o práci na osnově, k jejíž tvorbě byla oslovena již řada významných jmen, a dále upřesňuje cíle a náplň předmětu.

Občanská nauka a výchova má být předmět sloužící k rozkvětu moderního státu. Tento předmět jako i celá škola musí být zcela sekulární. Předmět snoubí teorii a praxi, tak aby žáci získávali potřebné poznatky (=nauka) pro budoucí občanský život a zároveň si byli vědomi občanské sounáležitosti (=výchova). Žák díky občanské nauce a výchově pochopí úlohu státu a nalezne své místo v něm. „*Při tom největší péče se věnuje především vypěstění poctivosti občanské, mravní odpovědnosti a pravého citu sociálního.*“⁴⁷

Výuka OV se značně odlišovala od výuky jiných předmětů. Vytouženého cíle měli tehdejší učitelé dosáhnout systematickým působením v podobě poučování, působením na emoce, uváděním příkladů a pěstováním návyku, „*aby se z něho stal plnoprávně cenný a užitečný člen moderního státu, nebo aby se stal nositelem občanské kultury, jíž by přispíval k rozkvětu moderního, novověkého státu.*“⁴⁸ Dr. Spálová se zde dále snaží o větší přiblížení náplně nového předmětu, tak aby mu tehdejší učitelé lépe porozuměli.

V lednu 1923 časopis zveřejnil návrh osnovy občanské nauky a výchovy, který následně předložil Ministerstvu školství a národní osvěty. Návrh jasně definoval

⁴⁶ ČÁLEK, František. Občanská nauka a výchova, nový povinný předmět na škole národní. *Časopis československé obce učiteléské*. V Praze: Československá obec učiteléská, 1939, 2 (28-29), s. 436.

⁴⁷ Dr. SPÁLOVÁ, Kamila. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učiteléské*. V Praze: Československá obec učiteléská, 1939, 3 (4), s. 53.

⁴⁸ Dr. SPÁLOVÁ, Kamila. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učiteléské*. V Praze: Československá obec učiteléská, 1939, 3 (4), s. 52.

cíle, obsah, předpoklady, zásady a poznámky pro všechny třídy. V rámci zásad a poznámek se přesně definoval přínos OV, také prostředky, jak tohoto přínosu docílit – způsob vyučování, pomůcky, osobnost učitele. Byla zveřejněna osnova pro jednotlivé ročníky, doplněná pro lepší pochopení o poznámky. Vše v souladu s výše zmiňovaným referátem Dr. Spálové, která se podílela i na tvorbě návrhu. Dále na něm pracoval Hála, Horák, Hubert, Merta, Novotný, Pátek, Skořepa, Vítková, Wasserbauer. Poté následoval úkol pro všechny školy, které si měly vypracovat osnovy přizpůsobené jejich místním poměrům. A konečně úkol pro učitele, kteří měli uvést vše do praxe při výuce.⁴⁹ Kopie návrhu je součástí diplomové práce v příloze.

Jedním ze základních kamenů pro kvalitní výuku je výborná učebnice či příručka, která slouží učiteli. Bylo již zmíněno, že předmět se na začátku své existence potýkal s řadou praktických problémů. Pro OV, jako nový předmět, bylo potřeba vytvořit nové materiály. Periodikum se nevěnovalo jenom recenzím, ale přispěvatelé sepisovali i své postřehy, jak kvalitní příručku sepsat. F. Pátek například publikoval článek postavený na tom, aby vznikaly kvalitní příručky na těch správných zásadách a metodách. Takové příručky musí odpovídat mentální vyspělosti žáků a zapojovat aktivně žáka do práce v hodině, dále musí respektovat osnovy, obsahovat adekvátní příklady a odkazy na další literaturu.⁵⁰

Jedním z vůbec prvních příspěvků na toto téma byla v časopise ze září 1922 recenze publikace *Občanská výchova v praxi národní školy* od Oldry J. Novotného, který se později stal hlavním redaktorem *Časopisu pro občanskou nauku a výchovu*. Podle recenze jde o kvalitní příručku, která je výborně zpracována. Mohla by být přínosem nejenom pro začínající učitele, kteří nemají

⁴⁹ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 108.

⁵⁰ PÁTEK, F. Příručky občanské nauky a výchovy. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (20), s. 356.

ještě tolik zkušeností, ale i pro ty zkušené, protože právě na učitelích záleží, zdali bude potenciál předmětu občanská nauka a výchova plnohodnotně naplněn.⁵¹

V dalších číslech časopis v rubrice *Umění a literatura* zveřejňoval nově vydané publikace s krátkým komentářem. Ve dvacátém čtvrtém čísle z října 1923 všech šest zveřejněných publikací v rubrice mohlo sloužit občanské nauce a výchově či jí blízké občanské mravouce. Jednalo se o publikace, které byly v podstatě průkopnické, jelikož autoři rychle reagovali svou činností na potřebu podkladů pro učitele.⁵²

- *Mravní výchova ve škole*. První pokus v teorii a praxi od Josefa Bartoně, který je praktickým návodem na příkladech vystavených, jak vychovávat žáky ve školním prostředí.
- *Morální výchova ve školské praxi*. Doklady z měšťanské školy chl. a dív. v Hlohovci na Slovensku od Josefa Sulíka. Recenze knihu opěvuje, je totiž dokladem kvalit Sulíka, který čerpá ze svých zkušeností na Slovensku a stále se drží svého ideálu za školu dětskou, radostnou a světlou.
- *Příručka občanské nauky a výchovy*, díl I. (dolní stupeň) od Oldry J. Novotného je knížka „pro učitele, shrnující obšírnou látku s původními poznámkami podle časového postupu souhlasně s ostatními předměty zejména s prvoukou“.⁵³ Jedná se je praktickou příručkou pro učitele. Zároveň se myslí i na žáky, aby byli dostatečně během výuky aktivní.
- Ledr a Horčička společně s *Občanskou naukou, výchovou na škole národní* z roku 1923 vydali čítanku, která je sbírkou literárního materiálu rozděleného na tři díly podle třech školních stupňů.

⁵¹ PÁTEK, F. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 2 (28.-29.), s. 443.

⁵² P.S. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (24), s. 447.

⁵³ P.S. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (24), s. 447.

- Oldra J. Novotný je ještě podepsaný pod sbírkou článků a básní s názvem *Sborník občanské výchovy*. Jde o četbu týkající se občanské výchovy s poznámkami, jak věcnými, tak i metodickými.
- Poslední publikací je ta od J. Rychlovského *Co je občanská mravouka?* přibližující nový předmět na československých školách.

Jak dokládají krátké příspěvky ze IV. ročníku, i v dalších letech vycházely příručky vztahující se k občanské výchově. Nadále aktivní v tomto směru byl zejména Oldra J. Novotný, který vydal *Výchovu všelidskou*, která obsahuje různé příběhy z lidského života a mohla být využita v hodinách OV.⁵⁴

Desáté číslo z roku 1924 v rubrice *Umění a literatura* obsahuje samostatnou sekci *Občanská nauka a výchova, vlastivěda*, která představuje nově vzniklé pomůcky pro výuku jednak OV, tak i vlastivědy. Zde přehled vztahující se k předmětu občanské nauky a výchovy:

- *Časopis pro občanskou nauku a výchovu* vedený dr. Janem Uhrem.
- *Rozsah učiva a výběr cvičení z občan. nauky a výchovy* pro šk. měšťan. a obecné vyšších stupňů sestavené Boh. Pipkem, učitelem ze Znojma. Jde o sestavení odborných hesel, které mohlo usnadnit práci učitelům.
- *Obrazy k občan. výchově a vlastivědě* vydané nakladatel B. Kočím.

Zmíněná je též publikace *Občanská výchova* učitele Josefa Horáka, který od září do prosince roku 1923 shromáždil písemné práce žáků občanské nauky a výchovy. Tato publikace mohla posloužit učitelům jako náhled na občanskou nauku a výchovu očima žáků.⁵⁵

⁵⁴ P.S. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 4 (3), s. 44.

⁵⁵ Umění a literatura. *Občanská nauka a výchova, vlastivěda. Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 4 (10), s. 188.

V dalším pátém ročníku vychází opět několik nových příruček⁵⁶ k předmětu občanská nauka a výchova.

- *Výchova mravní a občanská ve škole národní* (Didaktika) od Miloslava Skořepy. „*Kniha Skořepova podává náměty k řešení a k směřování práce učitelovy – učitel nechť hledá, tvoří, žije světu, a převažuje podle stupně věku žáků určité úkoly a úkony osobní i společenské, které sílí osobnost, vůli a cit. Kniha poučí i uvede do praxe a je velmi vhod k debatám o věci a ke kontrole dosavadních výsledků. Doporučujeme.*“⁵⁷
- *Povídky pro mládež k nauce mravní a občanské* od Skořepy jsou praktickým doplněním předchozí publikace.
- *Příručka občanské nauky a výchovy*, díl III. od Oldry J. Novotného.
- *Občanská výchova, písemné práce žáků měšť. školy.* od Josefa Horáka.
- *Příručky ke shrnutí a opakování učiva* sestavené Boh. Svačinou.

Seznam recenzí je opravdu dlouhý. Knihy na téma občanské nauky a výchovy či materiály nějakým způsobem doplňující výuku na školách vznikaly hojně. Začal se vydávat časopis věnující se přímo tomuto předmětu. Tuto skutečnost můžeme pravděpodobně odůvodnit zájmem o OV a i důležitostí, která byla předmětu během první republiky přikládána. Ve všech oblastech byl zájem, aby šlo o předmět moderní a aktuální.

Časopis Československé obce učitelské se samozřejmě nevěnoval pouze představování knih vztahujících se k předmětu občanská nauka a výchova. Autoři článků se věnovali i jiným aspektům, jako např. propojení veřejnosti a občanské výchovy či spojení organizace Červeného kříže a mládeže v rámci občanské výchovy. Učitel Oldřich Otruba se ve svém příspěvku domnívá, že jde

⁵⁶ Příručky k občanské nauce a výchově. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 4 (20), s. 333.

⁵⁷ Příručky k občanské nauce a výchově. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 4 (20), s. 333.

o nový výchovný prostředek při vyučování občanské nauce a výchově na školách, který napomáhá propojení mládeže se skutečným životem.⁵⁸

3.1.2 Třicátá léta

Už začátkem třicátých let se v časopise začínají objevovat první náznaky ukazující na proměnu společnosti v dalším období. V roce 1932 v březnovém čísle Josef Knob zkoumá nové učební osnovy pro II. stupeň, kde bohužel z rozvrhu pro nižší třídy středních škol zcela vypadl předmět občanská nauka a výchova a na školách měšťanských zůstává v prvním až čtvrtém ročníku po jedné hodině týdně. Knob doufá, že do září osnovy projdou revizí.⁵⁹

Ve stejném roce vychází i *Průručka občanské nauky pro žactvo škol měšťanských a vyšší stupeň škol obecných* ve II. vydání od Františka Poulička a Jiřího Neumanna, která je hodnocena jako chytrá průručka pro žáky sloužící místo zápisků.⁶⁰

V roce 1932 je ve třináctém ročníku recenze učebnice *Červánky – Občanská nauka a výchova v úkolech* od M. Skořepy, která reflektuje nové osnovy. Podle ní je učebnice vhodně zpracována pro žáky, oceňuje ilustrace.⁶¹

V roce 1936 se ministrem školství stal dr. E. Franke a učitelská obec toto zvolení dle slov v časopise vítá.⁶² V této době byla také do škol zavedena obranná výchova, která souvisela s občanskou výchovou. Československé učitelstvo

⁵⁸ OTRUBA, Oldřich. Nový výchovný prostředek při vyučování občanské nauce a výchově na školách. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **4** (2), s. 23.

⁵⁹ KNOB, Josef. Nové osnovy učebné pro školy II. stupně. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **12** (13-14), s. 184.

⁶⁰ Z literatury pedagogické. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **12** (24-25), s. 336.

⁶¹ NDL. Pomocné knihy metodické. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **13** (1-2), s. 11.

⁶² Úvodní článek. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 57.

po novém ministrovi žádá pomůcky, kterými je potřeba dovybavit školy, aby mohly poskytnout kvalitní výuku.

Na základě znalostí historie víme, jak složitou situací si procházela celá Evropa. Těžkosti postihly i školství, a patrně proto vznikl v šestnáctém ročníku článek *Pomáhejte zrození demokratických řádů ve školství*,⁶³ bojující za uchování demokratického proudu ve školství. Další částečně politicky laděné články následovaly.

Autor článku *Hospodářská politika a konsument* zastává názor, že není možné učit obranné výchově ve smyslu obrany státu, pokud obyvatelé, a hlavně děti toho státu, nemají ani co jíst, jelikož se stále potýkají s následky krize z konce dvacátých let.⁶⁴

O trochu dále jde úvodní článek *O výchově k brannosti*, který se pozastavuje nad velkou propagací tohoto předmětu. Propagace v takové míře autorovi přijde neadekvátní vzhledem k tomu, že této problematice se již předtím učitelé ve školách věnovali. Snažili se budovat zdravou míru národního vědomí a podporovat myšlenku, že stát je potřeba v případě nutnosti bránit. Proto není třeba, podle článku, tuto tematiku nadměrně vyzdvihovat na úkor jiných problémů společnosti, jako je např. vypořádání se s chudobou a bídou ve státě. Je třeba děti vést k dobrým mravům, ve kterých jednatel ČOU spatřuje hlavní cíl branné výchovy. Článek nekončí negativně, nýbrž hledá světlo v samotných učitelích, na kterých leží rozhodnutí, jak brannou výchovu vyučovat.⁶⁵

V časopise z května 1936 se objevuje recenze učebnice *Občanská nauka a výchova pro obecné školy, I., II. a III. díl pro 3., 4. a 5. postu. roč.* od Poulička

⁶³ R.: Pomáhejte zrození demokratických řádů ve školství. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 59.

⁶⁴ SEDLÁČEK, K. Hospodářská politika a konsument. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 60.

⁶⁵ R. O výchově k brannosti. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (10-11), s. 105.

se Spilkou, která vyznívá docela pozitivně. Tyto učebnice byly doporučeny novými osnovami.⁶⁶

V této době byla další schválenou učebnicí občanské výchovy *Červánky – Občanská nauka a výchova v úkolech* od Miloslava Skořepy, jež se z velké míry podílel i na tvorbě osnov předmětu. Skořepa byl první, kdo svou učebnicí vydal, a cítí se dotčen, že další dva autoři až příliš z jeho knihy čerpali, čemuž se Pouliček se Spilkou brání. Obhajují použití praktických příkladů ve své učebnici, v čemž se se Skořepou rozchází. On preferuje zanechat tuto práci učitelům. Celkově učebnice od Poulička se Spilkou vyznívá moderněji a pokrokověji, což ostatně zmiňují i různé recenze učebnice.

V dalších ročnících můžeme sledovat proměnu obsahu časopisu. Začaly se objevovat články polemizující o míru a válce, dále témata jako stále trvající chudoba v Československu, fašismus, Hitler, o boji Voskovce a Wericha za svobodu.

V roce 1938 i kvůli vnějším okolnostem v Evropě se věnovala pozornost demokracii a jejímu výročí v Československu. Svůj zájem na své osobě si vysloužil i Tomáš Garrigue Masaryk. Na první straně v časopise z roku 1938 vyjadřovala ČOU podporu prezidentovi Československa Edvardu Benešovi.

V následujícím roce se časopis zabýval ve svých příspěvcích obranou naší republiky anebo dopady okupace na stát. Růžena Stoklásková v článku *Ženy a branná výchova* sepsala úvahu na téma vztahu žen k branné výchově, kde ženy nikterak z této činnosti nevyklučuje. „*Účelem branné výchovy jest pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání*

⁶⁶ P.S. Přehled školský. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (15), s. 177.

ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž jest třeba k obraně státu.“⁶⁷

Všechny tyto články byly důležitým zdrojem pro učitele našeho předmětu, sloužily jim jako podklad pro výuku a podílely se na tvorbě obsahu občanské nauky a výchovy.

3.2 Časopis pro občanskou nauku a výchovu

Jak už název napovídá, tento časopis se věnoval výhradně společenskovedním předmětům. Podobně jako časopis předchozí nám může napovědět mnohé o období dvacátých a třicátých let.

3.2.1 Dvacátá léta

Počín Emanuela Havelky z Hodonína, nesoucí název *Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole*, je velmi zajímavou sérií krátkých článků či jednoho dlouhého na pokračování, který se objevuje mezi úvodními statěmi v prvních šesti sešitech. Jde o krátké popisky nejrůznějších situací, které autor zažil při svých návštěvách hodin občanské nauky a výchovy na školách. O OV uvažuje jako o „*předmětu z nových nejvýznamnějšímu, nejnesnadnějšímu, nejožehavějšímu i nejzodpovědnějšímu.*“⁶⁸

Některé popisované zážitky ukazují, že učitelé správně pochopili nový předmět a že dokáží jeho potenciálu využít během výuky, navíc mravně působit na své žáky, pracovat s příklady z praxe, např. čerpat z událostí v obci. Vhodně snoubí stránku výchovnou s tou naukovou. Vedle toho však učí i učitelé, kteří nepochopili smysl nového předmětu, zaměřují se výhradně na složku naukovou či probírají témata, například básně, které spadají spíše do jiného předmětu,

⁶⁷ STOKLÁSKOVÁ, Růžena. Ženy a branná výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **18** (8), s. 84.

⁶⁸ HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 3.

konkrétně do českého jazyka. „*Jsou tedy v té počátečné naší práci v občanské nauce a výchově světla i stíny, a jest mně velice jasno, jak ta světla i ty stíny vedle sebe běží. A přece opakuji znova a s plným přesvědčením, že počátek této naší práce jest dobrý a nadějný.*“⁶⁹

Na příkladu učitele, který „zpracoval“ obecní tragédii v podobě požáru ku prospěchu své výuky, aby naučil žáky něco o požáru a zároveň je podnítil k pomáhání druhým Havelka ukazuje, že „*český učitel má zase jediný a vzácný úkol – vychovati mravného a ušlechtilého českého člověka.*“⁷⁰

Jelikož jsou články součástí čísel, které vycházely v první polovině roku, reflektuje v nich Havelka i volby do obecních zastupitelstev. V nich krásně popisuje běžnou situaci i v našich školních třídách o necelých sto let později, tedy takovou, při které učitelé upřednostňují naukovou část problematiky.

V Havelkově případě učitelé detailně žákům vysvětlí systém fungování voleb, úkoly obecního zastupitelstva, ale právě působení na mravní stránku žáků věci opominou. V případě, že učitel žáky zaujme a látku podá atraktivně, je Havelka shovívavý. „*I holá nauka, správně pojata, má svoji sféru výchovnou, byť i nepřímou.*“⁷¹ Je ale stále nutné připomínat, že úkol naukový a výchovný musí být vyrovnaný, v harmonii, jenom tak lze dosáhnout výchovy občana pro demokratický stát, který si je vědom nejenom svých práv, ale i povinností. Havelka poslední článek končí: „*nezapomínejte na výchovu, výchova je vůdčí a rozhodující, občanská nauka jest toliko věcným podkladem.*“⁷² Tato věta by patrně mohla být připomínána i mnohým učitelům současné občanské výchovy.

⁶⁹ HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 1 (2), s. 21.

⁷⁰ HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 1 (3), s. 36.

⁷¹ HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 1 (4), s. 50.

⁷² HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 1 (6), s. 82.

V sešitě sedmém z roku 1924 Ot. Svoboda píše článek *Občanská nauka a výchova v praxi*,⁷³ který je dalším podkladem pro zamyšlení učitele. Učitelé by měli na žáky působit výchovně v každém předmětu ve škole, například i v předmětech technického zaměření jako jsou ruční práce dívek. Během výuky můžeme dívkám ukázat lidský rozměr jejich nově naučené dovednosti. Například pokud se naučí šít, mohou tuto dovednost využít nejenom pro sebe, ale i při zašití roztrženého kusu oblečení chudému spolužákovi ze školy.

Do rubriky *Z dílny školní* přispěl i budoucí vedoucí Oldra J. Novotný, který připomněl, že je nutné vychovávat průběžně. Učitel by měl zakomponovat výchovné prvky tak, aby nebyl nucen vytvářet umělé situace, ale aby šikovně zpracovával podněty z celého širokého okolí. Tak dosáhne autenticity a větší úspěšnosti než nárazovitým vychováváním. Je šikovné si v každém měsíci najít to, k čemu lze výchovný prvek dobře přiřadit.⁷⁴

Ve vůbec prvním vydání časopisu Miloslav Skořepa uvažoval nad otázkou *Kam umístit hodiny obč. n. a vých.?*⁷⁵ a F. Šebek nad otázkou *Lze klasifikovat občanskou nauku a výchovu jako učebný předmět?*⁷⁶ Oba zastávají názor, že při utváření rozvrhu je vhodnější zařadit OV dopoledne, případně brzo odpoledne. Vyvrací, že ty tzv. „těžší“ předměty by měly být v brzkých hodinách, jelikož podle něj žáci nejsou namotivováni do tak těžké práce. Oproti tomu zařadit OV včas může být přínosné, protože např. po víkendu bude vhodné probrat nejaktuálnější zprávy od odplynulé hodiny, které mohou být výborným výchozím bodem pro další práci v hodinách.

⁷³ SVOBODA, Ot. *Občanská nauka a výchova v praxi. Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (7), s. 98.

⁷⁴ NOVOTNÝ, Oldra J. *Pořádek a čistota. Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (7), s. 102.

⁷⁵ SKOŘEPA, Miloslav. *Kam umístit hodiny obč. n. a vých.?* *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 9.

⁷⁶ ŠEBEK, F. *Lze klasifikovat občanskou nauku a výchovu jako učebný předmět?* *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 9.

Otázka klasifikování není snadná. Správné klasifikování občanské nauky a výchovy může být docela umění. Učitel či jiný hodnotící by si měl uvědomit, zdali hodnotí to, co hodnotit opravdu má a zdali se neduplikuje s jinými předměty, například projev bývá hodnocen v rámci českého jazyka. Také by neměl být subjektivní a celkově by si měl uvědomit, že pro tento předmět jsou důležité jiné aspekty než pro čistě naukové předměty, tudíž jej nelze klasifikovat podle měřítek uplatňovaných v jiných předmětech.

Klasifikací se zabývá i Josef Ledvinka, ředitel mateřské školy v Olomouci-Hodolanech, který zdůrazňuje dvojí úkol předmětu: výchovný a naukový, což se zdůrazňuje i v názvu předmětu. Jelikož jde o předmět, který podléhá školskému zákonu, musí být klasifikován. Nicméně vzhledem k důležitosti mravní povahy předmětu, se tento prostě standardní klasifikaci vymyká. Pokud totiž u žáka nedojde k pochopení žádoucího chování vycházejícího z dobrých mravů, dochází ke zhoršení známky z mravů, nikoliv z občanské výchovy. „*Připustiti by se tu mohlo, že v případech neutěšených v mravním prospívání, v případech vědomého opomíjení vštípených a pochopených zásad výchovných, možno by bylo a snad bylo by i na místě: reagovati na tyto nedobré zjevy známkou z mravů.*“⁷⁷ Nesmí se však opomíjet ani stránka nauková, která je pro budoucí život dětí též důležitá. Pro dobrou orientaci v životě profesním i občanském musí mít školáci základní znalosti, které lze hodnotit podobně jako v ostatních předmětech. Toto tvrzení podporuje známé rčení *Neznalost zákonů neomlouvá*. Otázkou podle Ledvinky však je, zdali by neměl na vysvědčení zůstat pouze předmět občanská nauka a občanská výchova by se neměla přidružit ke známce z mravů.

Článek od Severy ukazuje na problém narůstajícího množství učiva. Severa chce, aby se jednotlivé předměty vzájemně neprolínaly a byly svou probíranou

⁷⁷ LEDVINKA, Josef. Klasifikace z občanské nauky a výchovy. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 2 (3), s. 43.

látkou odděleny. V poznámce je uvedeno, že redakce článek zveřejňuje, ale ne bezvýhradně s ním souhlasí.⁷⁸

*„Má-li obč. výchova dostáti svému úkolu, musí žáka navyknouti dobrým zvykům a odvyknouti ho zlozvykům.“*⁷⁹ Úkol OV podle Šebka je ve smyslu předchozí věty usměrnit pudy u školáků. Občanská výchova má pudy zušlechťovat cílevědomě a systematicky, což je přístup odlišný od toho v Rakousku-Uhersku. Škola pokládá společně s rodiči základy charakteru dětí, který se upevňuje až po dokončení školní docházky.

Albert Zachar, št. učitel, Šútovce, Slov., v osmém vydání druhého ročníku shrnuje situaci po zavedení předmětu občanská nauka a výchova do škol. Zmiňuje počáteční nedostatky, které byly způsobeny neexistencí podkladů pro učitele a z toho pramenila nepřipravenost učitelů, z nichž někteří měli i nejrůznější obavy a předpojatosti vůči OV. Škola tímto předmětem oficiálně přijala zodpovědnost i za výchovu svých žáků, které se tímto začala systematicky věnovat. Autor článku vychází ze svých vlastních zkušeností z výuky na ľudové (obecné) škole, kde u jeho žáků jde o oblíbený předmět, který žáky baví. *„Drobné udalosti zo života dietok a tiež i dospelých, tešia sa veľkej pozornosti žiakov.“*⁸⁰ Zachar se nevyhne ani menší kritice, a to směrem k osnovám, které jsou podle něj příliš obsáhlé a učivo nelze stihnout detailně probrat. Raději by upřednostnil oficiálně stanovené minimum, které by si každá škola doplnila už podle svých specifík.

„Těm, kteří nevěřili, že občanská nauka a výchova splní naše sny o nových lidech, doporučuji, aby přišli do našich škol a vlastníma očima se přesvědčili

⁷⁸ SEVERA, J. Občanská nauka a výchova v praxi školní. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (9), s. 138.

⁷⁹ ŠEBEK, F. Úkoly občanské nauky. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (8), s. 121.

⁸⁰ ZACHAR, Albert. Dva roky občanské výchovy a nauky v škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **2** (8), s. 126.

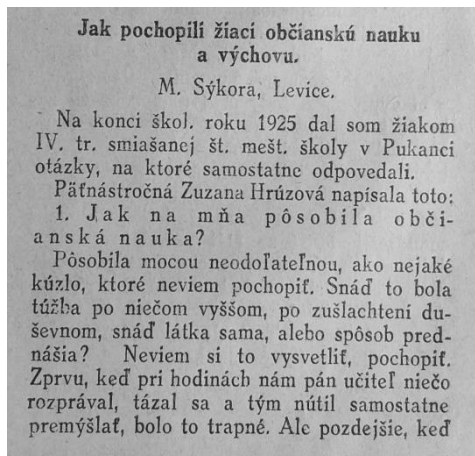
*o pokroku, který se jeví po dvouletém působení tohoto předmětu na naši mládež.*⁸¹ Touto větou začíná Karel Paukner článek *Těm, kteří nevěřili...* v sekci *Dva roky práce*, který je plný optimismu a nadšení. Paukner vyzdvihuje přínos předmětu, který je po dvou letech od zavedení plnohodnotnou součástí československých škol. Předmět po tak krátké době obstojně naplnil prvotní ambici, že škola bude vychovávat demokraticky kriticky smýšlející občany nově vzniklého státu do té míry, že občanská výchova „*je a bude trnem v oku jen lidem duševně zaostalým, zpátečníkům, kteří ve svobodné škole republikánské vidí ničitele svých krtčích plánů*“.⁸²

Dva roky práce tvoří tři články, z nichž dva byly zmíněny výše. Poslední *Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu* od M. Sýkory z Levice⁸³ je prepisem odpovědi jeho žákyně na otázky týkající se předmětu občanská nauka a výchova. Jeho kopie je zde předkládána. Patrně každého učitele by podobné hodnocení ze strany žáka na jím vyučovaný předmět potěšilo.

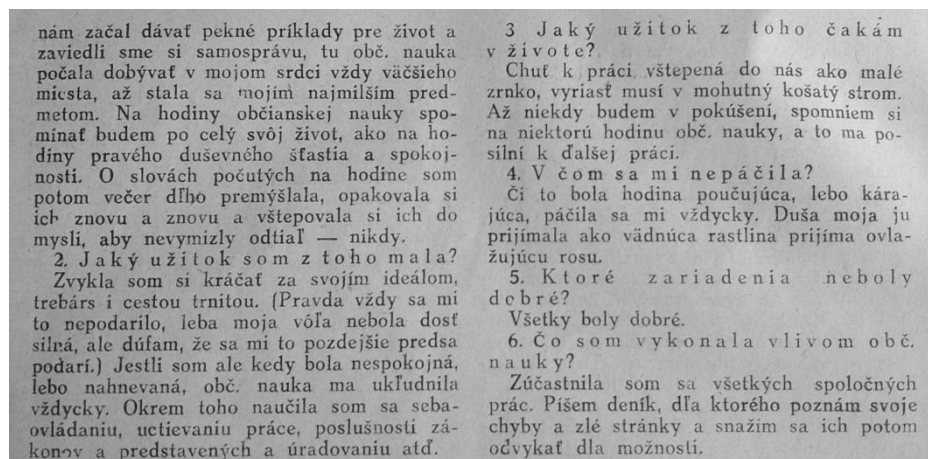
⁸¹ PAKNER, Karel. *Těm, kteří nevěřili...* *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 2 (8), s. 126.

⁸² PAKNER, Karel. *Těm, kteří nevěřili...* *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 2 (8), s. 126.

⁸³ SÝKORA, M. *Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu*. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, 2 (8), s. 127.

Obrázek 1 - Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu.

Obrázek 2 - Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu.

Redakce si v *Úvodním slově* ve vůbec prvním čísle předsevzala, že časopis bude zaměřen prakticky. A snažila se tomu i dostát. V prvních dvou číslech najdeme celou řadu prakticky laděných článků, které psali učitelé na školách českých i slovenských. Vznikla tak opravdu široká databáze nejrůznějších tipů, které mohou okořenit výuku i v dnešních školách.

3.2.2 Třicátá léta

V roce 1936 se pod vedením F. Pátka časopis proměnil, se změnou názvu přišla i změna obsahu. Hned v prvním ročníku si můžeme všimnout odklonu od uspořádání, pouze deset článků v *Oddílu drobných zpráv* zaměřených

na občanskou nauku a výchovu. Do popředí se dostávají témata jako obrana, branná výchova, tělesná výchova. Redakční rada si od tohoto ročníku vytyčila nový cíl, tedy že se zaměří na výchovu „*lidí tělesně i duševně zdravých a zdatných, mravně silných, národně uvědomělých, republice a jejím demokratickým řádům oddaných, společensky smýšlejících, lidsky cítících a pro to všechno zároveň odhodlaných i k hrdinským obranným bojům a naplněných nezvratnou věrou, že ve jménu pravdy, práva, spravedlnosti konečně vždy znova zvítězíme!*“⁸⁴ Nutno podotknout, že na prvním místě stojí člověk tělesně zdatný. Časopis patrně reagoval na změny ve třicátých letech, kdy se tyto prvky dostávaly do popředí a této tendenci přizpůsobil i obsah časopisu.

O čtyři roky se tělesná výchova dostala i do názvu celého časopisu. Svou úvodní část časopis nadepsal slovy *Náš rozšířený program*.⁸⁵ Změna směřování časopisu, jako v předešlém případě, reagovala na proměnu učebních osnov, v tomto případě z roku 1939. V tomto období došlo ke zrušení předmětu občanská nauka a výchova. Nauková stránka se stala součástí zeměpisu, výchovná součástí tělesné a zdravotní výchovy.

Ve čtvrtém sešitě pátého ročníku z dubna 1940 se v úvodní části objevuje článek od Václava Tyra *Jest občanská nauka a výchova zbytečným předmětem?*,⁸⁶ který čerpá z článku *Na rozloučenou*, jež občanskou nauku jako samostatný předmět označuje za zcela zbytečnou. Tyr není ve svém mínění tak razantní, nicméně obhajuje změny z roku 1939. Zdůrazňuje, že náplň samostatného předmětu OV byla pouze rozmělněna, nikoliv zcela vynechána. S tímto názorem se neztotožňuje redakční rada, která článek doplnila poznámkou, ve které se vyslovuje, že pokládá za nutné zařadit do rozvrhu alespoň jednu promyšlenou

⁸⁴ Úvodní článek. *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939, **1** (1), s. 2.

⁸⁵ REDAKČNÍ RADA. *Náš rozšířený program*. *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu*. V Praze: Školní nakladatelství, 1940, **5** (1), s. 1.

⁸⁶ TYR, Václav. *Jest občanská nauka a výchova zbytečným předmětem?*. *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu*. V Praze: Školní nakladatelství, 1940, **5** (4), s. 49.

hodinu, během které by směřovala pozornost výhradně na občanskou nauku a výchovu.

3.3 Společenské vědy ve škole

Podkapitola *Společenské vědy ve škole* je dále rozdělena na dvě části. Jde o období po druhé světové válce. V tomto období dochází k obrodě celé společnosti po hrůzách druhé světové války, zároveň se ale do popředí politického vedení státu dostává Komunistická strana Československa. Samozřejmě tyto přelomové události ovlivňovaly přístup k občanské výchově.

3.3.1 Čtyřicátá léta

Politická výchova byla zavedena do českého školství po druhé světové válce. Ve čtvrtém čísle ministr Zdeněk Nejedlý v článku, který je z jeho projevu ke školním inspektorům národních škol *O politické výchově a národní tradici*, o potřebě zavedení předmětu politická výchova napsal: „*Dnes ji (politickou výchovy – poznámka autora) chceme v právě v zcela novém a lepším smyslu. To znamená, že my potřebujeme politicky uvědomělý národ, že my potřebujeme, aby naši lidé nebyli jen třtinou se klátící, jak to často vidíme, abychom zde měli jeden pevný a všem společný národní základ.*“⁸⁷ Nejedlý zdůrazňuje potřebu politické výchovy k výchově národně uvědomělých občanů, kteří jsou si vědomi své příslušnosti k vlasti a jsou ochotni za ni bojovat. Jednotná myšlenka celého národa se považovala v dobách války za téměř nenahraditelnou. Proto bylo na místě se z období druhé světové války poučit a už děti k této problematice vést.

Po změně zákona přišla změna názvu předmětu i tohoto časopisu do podoby *Občanská výchova*, nicméně stále zůstával politický ráz. Karel Angelis ve svém

⁸⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. O politické výchově a národní tradici. *Politická výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. V Praze: Státní nakladatelství, 1946, 1 (4), s. 1.

článku *Občanská a politická výchova do nového školního roku* objasňuje, jak je po druhé světové válce potřeba zapojit do škol politiku. On se společně s tehdejším ministerstvem školství odvolává na heslo T. G. Masaryka „*Moderní škola je státní, sociální a politická*“. Škola podle ministra Nejedlého má být politická, aby se předešlo opakování období temna. Následkem této úvahy bylo zavedení předmětu politická výchova, přejmenovaného později na občanskou výchovu. Ve stejné době vznikají i nové osnovy dějepisu či zeměpisu.⁸⁸

Dějepis souvisel s občanskou výchovou. Oba dva předměty měly podporovat budování státu. Látka probíraná v dějepisu je jakýmsi předobrazem pro občanskou výchovu, píše Dr. Oldřich Fidrmut. V nových osnovách jde o velkou souhru, která panuje mezi předměty v oblasti metodiky a obsahu. Je tedy žádoucí, aby i vyučování bylo v souladu, jen tak lze dosáhnout kýženého úspěchu. Učitel OV by měl vybírat látku zaměřující se zejména na dějiny slovanských národů a ukazovat slovanskou vzájemnost.⁸⁹

Maryna Dohnalová je autorkou článku *K občanské výchově* s podtitulem *Z praxe na škole druhého stupně*, jež končí větou: „*Neboť není vyšší povinnosti nad službu vlasti, nad službu, pro niž vychováváme své děti, budoucnost národa československého.*“⁹⁰ Dohnalová krásně mapuje vývoj OV v našich zemích, od Rakouska-Uherska přes první republiku a druhou světovou válkou po dobu vzniku článku. Cílem OV je vychovávat jedince pro kolektiv. Podle Dohnalové je možno stejně ocenit známkou nabyté vědomosti jako známkou ocenit péči o školní třídu v podobě zalévání květin a mazání tabule. Je nutná praxe a vedení dětí k třídnímu kolektivu, přiblížení jim pro ně blízkých témat.⁹¹

⁸⁸ ANGELIS, Karel. Občanská a politická výchova do nového školního roku. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (1), s. 2.

⁸⁹ Dr. FIDRMUC, O. Vztah občanské výchovy k dějepisné látce. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (3), s. 1.

⁹⁰ DOHNALOVÁ, Maryna. K občanské výchově. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (4), s. 3.

⁹¹ DOHNALOVÁ, Maryna. K občanské výchově. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (4), s. 2.

V této době se ve školách zcela explicitně stanovil vedle naukového cíle i ten výchovný. Karel Angelis se v úvodním článku v pátém čísle druhého ročníku věnoval mravní výchově v nových osnovách. Cílem bylo vychovávat jednotlivce ke kolektivu, aby se nepoškozoval obecný zájem. „*Proto základem této nové mravní, občanské a politické výchovy bude vzdělávání, poznání přírodních zákonitostí a poznání určujících příčin hospodářských a společenských změn současného dění a zásady plánu výstavby a hodnotících ideálů v životě lidské, ve společnosti a v novém životě naší republiky.*“⁹² Mravní výchova ve škole stála v souladu s občanskou a politickou výchovou, v tehdejší pojetí znamenala především odpovědnost jednotlivce ke kolektivu.⁹³

V prvním roce, po zavedení občanské výchovy na školách, kontrolovala předmět odborná i neodborná veřejnost. Podobně jako dnes byli učitelé kvalitní, dobří, ale i ti méně kvalitní, špatní. Podle redakční rady v článku „*Občanská výchova v diskuzi*“ se školy potýkaly s učiteli, pro něž byla patrná velká verbalizace a neschopnost pracovat vhodně, např. s dostupnými pomůckami, a tím pádem i efektivně. Učitelé chybovali i v práci s časopisem. Například i přes upozornění, že jde o články určené pro rozšíření znalostí učitelů, pracovali vyučující s těmito podklady v hodinách, ačkoliv byly tyto texty pro žáky příliš složité. Žáci, jejichž učitelé vyučovali tímto způsobem, pak ztráceli zájem o učivo občanské výchovy a celkově neměli předmět rádi.⁹⁴

3.3.2 Konec čtyřicátých let a padesátá léta

Od 1. září roku 1948 začaly platit nové učební osnovy, což nemohlo zůstat bez povšimnutí časopisu. „*Školský zákon ukládá vychovat »národně a politicky*

⁹² ANGELIS, Karel. Mravní výchova v nových osnovách. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (5), s. 1.

⁹³ ANGELIS, Karel. Mravní výchova v nových osnovách. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (5), s. 1.

⁹⁴ REDAKCE. Občanská výchova v diskuzi. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, 2 (7), s. 1.

uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastávce pracujícího lidu a socialismu«. ⁹⁵ Předměty dějepis, zeměpis a občanská nauka se souhrnně nazývaly společenské nauky, proto i změna názvu časopisu. V nové podobě se výše jmenované předměty vzájemně přiblížily svým obsahem, proto došlo k rozšíření zaměření časopisu. Na národní škole byla s podobnou tematikou vyučována vlastivěda, proto byla přiřazena do časopisu i ta. Tyto předměty měly se svými osnovami pomoci budovat nový socialistický stát.

Karel Angelis seznamuje na první stránkách učitelskou obec se změnami v osnovách, které také odůvodňuje. Podle něj je třeba si uvědomit, že žijeme v novém světě, který si žádá adekvátní uzpůsobení výchovy naší mládeže. *„Všichni cítíme, že únorové vítězství našeho pracujícího lidu, vítězství dělnické třídy vedené komunistickou stranou, které nám bezpečně zajistilo naši cestu k socialismu, současně tím uvolnilo obrovské pokrokové a tvůrčí síly našeho lidu, jež se dále rozvíjejí.*“⁹⁶ V dalších řádcích nenalzáme žádný náznak kritického postoje vůči oficiální státní politice a směřování školství. Naopak čteme chválu vůči vymezení se kapitalistickým silám a přesvědčení, že tehdejší ministerstvo budovalo demokratické pokrokové školství ve prospěch socialismu.⁹⁷

Ačkoliv se v časopise často objevovaly tendenční články, velká část z nich se snažila držet praktický ráz. Autoři rubriky občanské nauky pravidelně každý měsíc zveřejňovali texty, se kterými mohli učitelé pracovat v hodinách. Texty byly určeny rovnou pro konkrétní ročníky a doplněny vhodnými otázkami

⁹⁵ REDAKCE. Úvodem. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, 4 (1), s. 1.

⁹⁶ ANGELIS, Karel. Společenské nauky v nových osnovách. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, 4 (1), s. 5.

⁹⁷ ANGELIS, Karel. Společenské nauky v nových osnovách. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, 4 (1), s. 2.

a úkoly, což jistě usnadnilo učitelům práci. I když samozřejmě i tyto texty byly „tematicky“ laděny. Často se vztahovaly ke kritice kapitalismu, k třídnímu boji, významu Komunistické strany Československa a Revolučního odborového hnutí apod.

Strukturou šlo o krátké texty, které měli žáci rychle přečtené. Pro každou třídu byly tak tři až čtyři texty, které zpravidla spojovalo jedno nadřazené téma. Texty doplňovaly někdy otázky a úkoly. Jejich počet se odvíjel od náročnosti jednotlivých otázek/úkolů. Někdy byly dvě/dva jindy až sedm. Úkoly krásně spolu s otázkami rozšířily text o praktický ráz. Žáci zpravidla měli někde něco dohledat či vytvořit, například připravit anketu, pravidelně po určité době zapisovat poznámky z přečtených knih, nosit zprávy do školy, sepsat přísloví a výroky slavných lidí o škole, pročíst si příslušný zákon. Bohužel tento koncept se uplatňoval jen zpočátku, později se psaly pouze články odbornějšího rázu.

Závěr rubriky občanské nauky vždy každý měsíc doplňovaly poznámky k osnovám předmětu pro vybraný ročník, spolu s odkazem na literaturu opět pro vybraný ročník. Nepřekvapí, že zpravidla se jednalo o sovětské publikace.

V průběhu let se čím dál více publikovaly odbornější články. V roce 1953 došlo ke změně školského zákona, jehož cílem byl ještě větší důraz na socialistické budování našeho státu v prostředí školy, jak napsal Dr. K. Angelis. Nový zákon sloužil pro ideopolitickou výchovu mládeže. Nově předměty společenských věd tvořila trojice dějepis, ústava ČR a SSSR, zeměpis. Smyslem školy bylo zajistit nejenom nejlepší vzdělání naší mládeže, ale zároveň budovat i komunismus.⁹⁸

Úvodníky z roku 1953 se zpravidla vztahovaly ke Karlu Marxovi, socialismu, k práci J. V. Stalina, k Leninovi, ale neopomněly ani připomenout významné

⁹⁸ Dr. ANGELIS, Karel: Za zlepšení ideopolitické výchovy při vyučování předmětům společenských věd. *Společenské vědy ve škole*. Praha: Státní nakladatelství, 1953, 8 (7), s. 265.

jubileum Zdeňka Nejedlého. Později rubriku *Občanské nauky* nahradila nová *Ústava ČSR a SSSR*.

3.4 Občanská výchova

Tento časopis se začal vydávat ve druhé polovině 60. let 20. století. Je zdrojem informací o pozdějším období než předchozí periodika. Časopis se snažil o vysokou kvalitu, ke které měly spolu s redakční radou přispívat i různé osobnosti z vědních oborů blízkých zaměření časopisu. Vedle toho však kvalitu časopisu z dnešního pohledu může snižovat bezmezný vliv komunismu na tehdejší výchovu a vzdělávání, který časopis nekriticky reflektoval.

3.4.1 Šedesátá léta

Vůbec první článek časopisu se věnuje změnám ve vyučování občanské výchovy na základní devítileté škole. Od školního roku 1966/1967 došlo k proměně obsahu v osnovách OV, která se vyučovala v sedmém, osmém a devátém ročníku. Časopis uvedl v článku tento odstavec: „*V 7. ročníku budou v nových učebních osnovách, podle kterých se bude vyučovat od školního roku 1967-68, zařazena tři témata, a to z oblasti žákům blízké. Je to téma o kulturním chování, o funkci a činnosti národních výborů a o právech a povinnostech občanů. 8. ročník, v němž se bude podle nových osnov vyučovat rovněž od školního roku 1967-68, se věnuje poučení žáků o státním, společenském a hospodářském zřízení Československé socialistické republiky. V 9. ročníku budou nové osnovy občanské výchovy zavedeny od školního roku 1968-69. Občanská výchova v něm má výrazně syntetizující a zobecňující charakter. Její obsah tvoří témata o základech socialistické morálky a vědeckého světového názoru.*“⁹⁹

⁹⁹ KREISINGEROVÁ, Alexandra. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 5.

V článku se nadále uvádí, že součástí předmětu je i práce s politickými tématy a politickými aktualitami, které jsou nutným základem pro formování politických názorů žáků. Cílem je propojení teorie s praxí, rozvoj politického myšlení a utváření komunistického přesvědčení.¹⁰⁰

Dále se podporovalo budování přátelských vztahů k národům SSSR. Za preferovanou metodu se považovala metoda řízeného rozhovoru učitele se žáky, na jehož konci si mají žáci sami vytvářet své názory a závěry. Žádoucí je intenzivní práce se zkušenostmi žáků, které mají získat nejen mimo školu, ale i díky škole prostřednictvím různých besed, exkurzí, vycházek doplňujících teoretické učivo. Kreisingerová zdůrazňuje i nutnost důvěrného vztahu mezi učitelem OV a žáky, který je podmínkou úspěšné práce v hodinách.¹⁰¹

Časopis svým obsahem naplňoval své vytyčené cíle. Velkého prostoru se dostávalo výchově k dobrým mravům a světonázoru. Časopis poskytl učitelům řadu metodicky rozpracovaných témat pro konkrétní ročníky jako například *Bratrství Čechů a Slováků (metodické zpracování pro 7. ročník)*¹⁰², *Život v naší obci, národní výbory, orgány lidové moci a správy*¹⁰³ a mnohé další, zveřejněné v prvním ročníku, které se zabývají právy a povinnostmi občanů, morálkou či budovatelskými tématy jako rozvoj socialistického průmyslu, zemědělství.

¹⁰⁰ KREISINGEROVÁ, A. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 5.

¹⁰¹ KREISINGEROVÁ, A. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 8.

¹⁰² VOLFOVÁ, V. *Bratrství Čechů a Slováků (metodické zpracování pro 7. ročník)*. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 20.

¹⁰³ SZAFFNER, O. *Život v naší obci, národní výbory, orgány lidové moci a správy*. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 88.

Pozornost nebyla věnována jenom obsahu, ale i například otázce klasifikování v hodinách občanské výchovy. Rosenzweig tuto problematiku podrobně rozebírá v článku *Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ*.¹⁰⁴

Tak jak docházelo k proměně osnov, vyvstávaly otázky ohledně hodnocení občanské výchovy, což nebylo téma zcela nové. Už dříve bylo předmětem diskuze, jak hodnotit tento předmět, který v sobě snoubí složku naukovou i výchovnou.¹⁰⁵

V novém pojetí předmětu se přiznává, že: „**Komplexní výchovné kvality, jako je právě přesvědčení, motivace, charakterové vlastnosti, jsou výsledkem celého výchovně vzdělávacího procesu, a to za příznivého spolupůsobení celého prostředí, ve kterém dítě žije.**“¹⁰⁶

V tomto smyslu měla občanská výchova kompletovat obraz žáků vytvořený z poznatků z různých společenských vědních předmětů, přičemž si stále zachovávala dvojí podobu – naukovou i výchovnou. Hodnotit složku naukovou nebylo tak problematické, podobně jako hodnocení píle, svědomitosti, pečlivosti a iniciativy žáků.¹⁰⁷

¹⁰⁴ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 80.

¹⁰⁵ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 81.

¹⁰⁶ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 81.

¹⁰⁷ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 82.

Rosenzweig zmiňuje i sílíci důraz na hodnocení „*formativní složky obsahu vzdělávání, tj. na racionální schopnosti a dovednosti, které umožňují žákům i později získávat samostatně nové informace, vyvozovat správné závěry, adekvátně hodnotit rozličné vlivy.*“¹⁰⁸

Učitel by si měl též uvědomit, že do výkonu žáka se promítá řada dalších faktorů, které mohou ovlivnit celé hodnocení. Mezi tyto faktory můžeme řadit zkušenosti žáků, celkový přehled o veřejném životě, schopnost správně formulovat své myšlenky. Podle Rosenzweiga by tato hlediska měla být brána ve prospěch kladného hodnocení.¹⁰⁹

Rosenzweigovým navrhovaným přístupem je diferencovaný přístup k hodnocení podle povahy probírané látky. Někdy je možné jasně vymezit, jaké znalosti žáci z probírané látky mají mít a podle toho stanovit odpovídající hodnocení, jindy naopak pamětní osvojení nemusí být to nejpodstatnější. Vždy by se způsobem hodnocení měli být žáci seznámeni.¹¹⁰

Druhý ročník časopisu zachovával podobnou strukturu. Ke stěžejním tématům občanské výchovy patřila oslava 50. výročí Říjnové revoluce. Dalšími zpracovávanými náměty do hodin OV byly například povinnosti a práva občanů, marxistický humanismus, mezinárodní hospodářská spolupráce, uplatnění mládeže v průmyslu či osvojování základních ekonomických pojmů. Objevují

¹⁰⁸ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 82.

¹⁰⁹ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 83.

¹¹⁰ ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 83.

se recenze televizních pořadů pro učitele občanské výchovy, knižní podklady pro výuku apod. Rozvíjena byla komunistická výchova mládeže.

V osmém čísle druhého ročníku byl zveřejněn článek Rosenzweiga s názvem *K pojetí občanské výchovy na ZDŠ*,¹¹¹ který vznikl při příležitosti začátku práce na modernizaci obsahu výuky na základních školách, která by se měla promítnout v letech 1972 až 1975.

V případě OV se občas kladla otázka, zdali její obsahová náplň nutně potřebuje samostatný předmět. Socialistická škola zastávala pozitivní názor. Prostřednictvím OV chtěla ještě hlouběji u žáků podporovat občanskou, ideologickou a mravní výchovu, zejména s důrazem na výchovu politickou a tvorbu světonázorového vzdělávání. Je zmíněno, že socialistické státy chtěly prostřednictvím OV vychovávat aktivní občany, oproti tomu buržoasní státy upřednostňovaly výchovu s důrazem na adaptaci stávajících podmínek.

Zatímco na druhém stupni OV akcentovala zejména morální výchovu, morální vzdělávání a občanskovýchovná témata, na středních školách byl větší prostor věnován i otázkám filosofickým.

Autor článku zmiňuje i historické kořeny občanské výchovy, které sahají do konce 19. století, kdy součástí dějepisu byla kapitola o povinnostech poddaných k mocnáři z roku 1880. Koncem 19. století požadavky po samostatném předmětu sílily. Poprvé byl vyučován ve Francii od roku 1882, kde se kladl důraz na spojení morálky s občanskou naukou. Mravní výchovy mělo být dosahováno zejména prostřednictvím rozmluv o skutečných událostech. U nás byl předmět zaveden v roce 1922. S počátkem lidově

¹¹¹ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 340.

demokratického Československa začala nová etapa i ve vývoji občanské výchovy, jež je oproštěn od buržoasních vlivů, dle slov autora.¹¹²

Mezi lety 1945 až 1948 docházelo k prolínání předválečného směřování OV s preferovanými socialistickými až marxistickými prvky. V roce 1948 byl název zkrácen pouze na občanskou nauku. O pět let později byl název změněn do podoby Ústava ČSR a SSSR, přičemž nešlo o příliš efektivní propojení. Celá koncepce se rozpadla a v roce 1958 vznikl nový obsah předmětu, který si kladl za cíl propojení školy se životem. Zároveň se předmět přejmenoval na občanskou výchovu. Následné diskuze o podobě vedly k dalšímu přepracování osnov.¹¹³

Na základě historie vyvozuje autor, že OV plní řadu nezastupitelných úkolů. Škola žáky připravuje na životní úkoly, z nichž jeden je i být občanem, pro což je třeba mít určité znalosti a dovednosti, které přispívají k socializaci mladého občana a k rozvoji aktivního občanství díky specifickému působení v oblasti politické, světonázorové a mravní.¹¹⁴

Jak byla vnímaná občanská výchova a co mělo být jejími cíli shrnuje ve svém článku Rosenzweig následovně: „*Občanská výchova*

- a) *formuje politické myšlení, názory a postoje žáků a to především tím, že je seznamuje se základy socialistického společenského zřízení, s hlavními zásadami politiky Komunistické strany Československa a mezinárodního*

¹¹² ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 343.

¹¹³ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 344.

¹¹⁴ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 346.

komunistického hnutí, s aktuálními otázkami výstavby socialismu u nás, že je učí správně posuzovat politické dění doma i v zahraničí a že na základě toho vytváří u nich přesvědčení o významu a nutnosti odpovědného vztahu k občanským povinnostem;

- b) doplňuje speciálními prvky základy jejich světového názoru jako opěrného bodu v přístupu k životu, k vlastnímu myšlení a jednání;*
- c) ovlivňuje růst volních a charakterových vlastností mladého člověka a to především systematickým seznámením se základními rysy socialistické morálky, osvětlováním přístupu k různým konkrétním mravním situacím.¹¹⁵*

Možnou výtku, že je předmět příliš ideologicky ovlivněn, odvrací autor několika argumenty. Podle něj stojí předmět na vědeckých základech podobně jako jiné předměty. Vychází ze čtyř vědních disciplín: „*marxistické učení o společnosti, ekonomika a politická ekonomie, etika a psychologie osobnosti, vědecký světový názor.*“¹¹⁶ Reflektuje potřebu výchovy mladých žáků v zodpovědné občany žijící v socialistickém státě, kteří rozumí okolnímu světu a politice komunistické strany. V neposlední řadě žáci získávají informace, které jim budou sloužit při výběru svého budoucího povolání.¹¹⁷

Třetí ročník časopisu *Občanská výchova* v prvním čísle zveřejňuje nové osnovy předmětu občanská výchova pro školní rok 1968/1969. V tomto školním roce

¹¹⁵ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 346.

¹¹⁶ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 348.

¹¹⁷ ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 2 (8), s. 349.

došlo ke zúžení obsahu a předmět se vyučoval pouze v osmém a devátém ročníku na základní škole. Tyto změny reflektovaly skutečnost, že děti začaly chodit do školy jen pět dní v týdnu. Zvyšovala se úloha časopisu, který měl podpořit učitele při této změně v podobě dodávání informací a metodických materiálů. Tento školní rok byl rokem přechodným, ve větším rozsahu bylo třeba upravit rozvrh pro tehdejší sedmáky, kteří už OV neměli.¹¹⁸

Osnova osmého ročníku se skládala ze dvou témat:

- *Společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky.*
- *Hospodářské zřízení Československé socialistické republiky. Volba povolání.*¹¹⁹

Změna nastala zejména v prvním tématu, jelikož se změnilo státoprávní uspořádání státu na federaci, což bylo nutné žákům patřičně vysvětlit.¹²⁰

Nově upravená osnova devátého ročníku obsahovala:

- *Mravní a charakterové vlastnosti. Vztahy mezi lidmi.*
- *Základní lidská práva.*
- *Vědecký názor na svět a život.*¹²¹

¹¹⁸ ROSENZWEIG, M. Občanská výchova ve šk. r. 1968/9. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 4.

¹¹⁹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ. Z učebních osnov pro občanskou výchovu. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 1.

¹²⁰ ROSENZWEIG, M. Občanská výchova ve šk. r. 1968/9. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 5.

¹²¹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ. Z učebních osnov pro občanskou výchovu. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 3.

Malé změny proběhly podle Rosenzweiga ve všech tématech. V rámci *Mravní a charakterové vlastnosti. Vztahy mezi lidmi.* začaly být vnímány jinak elementární hodnoty podstatné pro rozvoj mladého člověka, které měly být tím základním a na začátku zdůrazňovaným v hodinách OV. Mnohem více se měla začít v hodinách akcentovat subjektivní stránka morálky (charakterové a volní vlastnosti člověka). Za elementární mravní hodnoty byly pokládány „*pravdivost, čestnost, poctivost, humánní vztah k druhým lidem, solidarita. Teprve na tyto hodnoty navazují hodnoty společenské, specificky socialistické (kolektivismus, socialistické vlastenectví, internacionalismus).*“¹²²

Na výše zmíněné i další změny časopis reagoval, tak, jak na začátku deklaroval. Poskytl učitelům či dalším zájemcům v různých článcích řadu odborných informací k novým tématům, zejména k novému státoprávnímu uspořádání, ale i k výuce lidských práv, k mravním a charakterovým vlastnostem, k Marxově teorii hodnoty, k úvodu do tématu o socialistické morálce či o přátelství a lásce anebo co je charakter, kázeň a sebevýchova.¹²³

V osmém čísle, které vyšlo 6. května 1969, byla zveřejněna stať *Za zrovnoprávnění občanské výchovy* shrnující závěry z diskuze kateder občanské výchovy na pedagogických fakultách. Upozornila na fakt, že ačkoliv se v rovině teoretické považoval předmět OV za velmi důležitý, což dokládá učební plán základních škol a řada usnesení ÚV KSČ, praxe tomu příliš neodpovídala. Předmět OV byl zcela okleštěn na pouhou hodinu v osmém a devátém ročníku, splnit obsahové požadavky bylo tedy poměrně obtížné, což mělo dopad na splnění vůbec primárního cíle základního vzdělávání, tedy připravit aktivní, uvědomělé a všestranně vyspělé občany. Celkově bylo

¹²² ROSENZWEIG, M. Občanská výchova ve šk. r. 1968/9. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (1), s. 5.

¹²³ Obsah. Témata občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (-), s. úvodní.

na předmět nahlíženo s určitým despektem. Toto, mimo již zmíněné skutečnosti, dokládá i fakt, že ve školním roce 1968/1969 učilo občanskou výchovu pouze okolo 17 % učitelů s náležitou aprobací. Nápravu těchto problémů katedry považovaly za zcela nezbytnou pro zlepšení výuky občanské výchovy.¹²⁴

Do stejného čísla přispěl i Jaroslav Ladman, vedoucí oddělení OV z pedagogické fakulty UK Praha, s článkem *Jde o přípravu učitelů občanské výchovy*, kde se také zabýval důležitostí OV. Ladman pojímal OV jako spojovatele, který všechny nabyté znalosti žáků ve škole uvádí do kontextu. Aby mohl být naplněn potenciál předmětu, je třeba kvalitní pedagogy. Autor rozporoval, že občanskou výchovu může učit kdokoliv jen proto, že je československým státním občanem. Učitelé musí mít široké znalosti ze společenských vědních předmětů a z didaktiky.¹²⁵ Součástí stati jsou i informace o přijímacím řízení na studium občanské výchovy na Univerzitě Karlově, které jsou v příloze této diplomové práce.

3.5 Společenskovědní předměty

Společenskovědní předměty je časopis, který nás svou dobou působení posouvá o několik desítek let směrem k současnosti, čímž se výrazně odlišuje od předchozích časopisů. Jde o časopis ze začátku 21. století, který je svými články stále vhodným zdrojem pro práci učitele v současné škole.

Časopis začal vycházet v roce 2001, tedy v době, kdy v českém školství probíhala zásadní proměna, jejíž myšlenky byly formulovány v Národním programu rozvoje vzdělávání, v takzvané Bílé knize.

¹²⁴ Za zrovnoprávnění občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (8), s. 337.

¹²⁵ LADMAN, J. Jde o přípravu učitelů občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (8), s. 354.

Tento časopis byl jakýmsi prostředníkem seznamující učitele s novinkami. Například Maria Bezchlebová v článku *Kurikulární reforma a výchova k občanství v odborném školství* seznamuje učitele s novou strukturou kurikula (Státní program vzdělávání, Rámcový vzdělávací program, Školní vzdělávací programy), tak, jak ji známe dnes. Ukazuje čtenářům, jak by asi mohl vypadat nově ŠVP, který si učitelé budou muset sestavovat. Nově totiž obsah neměl být cílem vyučování, ale pouze prostředkem k rozvoji klíčových kompetencí žáků. Na tvorbě ŠVP se má podílet celý pedagogický sbor školy. Bezchlebová zveřejnila ukázkovou učební osnovu, prostřednictvím které chtěla ještě konkrétněji přiblížit podobu občanské výchovy – jak je členěn obsah, jaké kompetence a dovednosti mají být rozvíjeny. Toto vše doplnila o rozpis učiva jednoho tematického okruhu a očekávanými kompetencemi, kterých se má dosáhnout.¹²⁶

Podobný článek *Školní vzdělávací program a občanská výchova (výchova k občanství)* v rubrice *Metodické inspirace* zveřejnila Monika Ondráčková, kde prakticky ukazuje, jak zpracovat téma třídění odpadu s rozvržením do čtyř ročníků na druhém stupni v přehledné tabulce, kde vyčteme očekávané výstupy, jakých dalších předmětů a průřezových témat se téma dotýká, či jak zařadit téma do výuky – samostatný blok či v rámci jakého předmětu.¹²⁷

¹²⁶ BEZCHLEBOVÁ, Maria. Kurikulární reforma a výchova k občanství v odborném školství. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (3), s. 24.

¹²⁷ ONDRÁČKOVÁ, Monika. Školní vzdělávací program a občanská výchova (výchova k občanství). *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (2), s. 15.

V témž ročníku ve třetím čísle publikovala Lenka Blahová článek *Jak pracovat s průřezovými tématy v RVP ZV s maticí*, do které si učitelé můžou vypracovat návrh výuky průřezových témat, které jsou součástí výuky OV.¹²⁸

Ve stejném čísle najdeme i článek *Než začneme vytvářet ŠVP ZV* od Jany Harmanové, který přináší návod na vypracování ŠVP.¹²⁹

Další články následovaly v posledním čísle pátého ročníku. Viola Horská zveřejnila *Výchova k občanství jako vyučovací předmět – od RVP ZV k ŠVP*¹³⁰ a Věra Hubáčková *Začlenění průřezových témat do Výchovy k občanství*.¹³¹

Zavedení Rámcového vzdělávacího programu a tvorba Školních vzdělávacích programů byla tak velká změna, že si zajisté zasloužila náležitou pozornost. Časopis se však nevěnoval pouze této problematice.

Další články například představovaly nové projekty (*Nové horizonty výchovy k občanství – moderní vzdělávací projekt*¹³²), věnovaly se historickým (*Charta 77*¹³³) či evropský tématům (*Evropská ústava z pohledu historie*¹³⁴, *Etický*

¹²⁸ BLAHOVÁ, Lenka. Jak pracovat s průřezovými tématy. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (3), s. 19.

¹²⁹ HARMANOVÁ, Jana. Než začneme vytvářet ŠVP ZV. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (3), s. 21.

¹³⁰ HORSKÁ, Viola. Výchova k občanství jako vyučovací předmět – od RVP ZV k ŠVP. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (4), s. 16.

¹³¹ HUBÁČKOVÁ, Věra. Začlenění průřezových témat do Výchovy k občanství. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (4), s. 20.

¹³² HRACHOVCOVÁ, Marie. Nové horizonty výchovy k občanství – moderní vzdělávací projekt. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (2), s. 11.

¹³³ VANČURA, Jirí. Charta 77. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (3), s. 3.

¹³⁴ GONĚC, Vladimír. Evropská ústava z pohledu historie. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (2), s. 3.

*dramaprojekt v hodinách občanské výchovy*¹³⁵), pravicovému extremismu, antisemitismu a xenofobii, kultuře malého národa v globalizovaném světě, regionální výchově, multikulturní výchově, politickým tématům, genderové problematice, evropské integraci, náboženství, lidským právům, násilí v médiích, romské problematice, environmentálním tématům apod.

Jednalo se tedy o látku, která je stále součástí výuky občanské výchovy, proto můžeme označit časopis za vhodný doplněk učebnic a dalších metodických pomůcek při přípravě výuky.

Zpestřujícím aspektem časopisu je krátké představení autora článku právě pod jeho příspěvkem. Tento stručný životopis může posloužit jako podklad k případnému dalšímu hledání informací o dané problematice.

¹³⁵ VALENTA, Milan. Etický dramaprojekt v hodinách občanské výchovy. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, 1 (0), s. 18.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo zachytit bohatý obsahový vývoj předmětu občanská výchova. Za největší přínos své diplomové práce považuji skutečnost, že byly zmapovány proměny na stránkách oborově zaměřených odborných časopisů během 20. století a na začátku 21. století.

První kapitola diplomové práce je věnována historii předmětu. Na základě práce s literaturou jsem zmapovala zejména období 20. století. V úvodních pasážích nešlo nezmínit přijetí Malého školského zákona, kterým byl v roce 1922 zaveden do československých škol předmět občanské nauky a výchovy s cílem budovat základy demokracie a humanity u školáků. Kapitola obsahuje i výňatek ze zákona popisující tehdejší podobu předmětu, ve které můžeme najít shodu se současným pojetím občanské výchovy. V další podkapitole jsou detailně popsány změny v průběhu nástupu dvou totalit, nejprve nacistické a později komunistické, které měly zásadní vliv na podobu školství po dobu padesáti let. Závěrečná podkapitola zachycuje už 21. století. Začíná vývojem po roce 1989 a končí současností.

V dalších částech práce jsem se věnovala časopisům. Čtyři časopisy se vydávaly v předrevoluční době a jejich studium bylo nesmírně zajímavé. Pátý časopis je už v podstatě ze současnosti a jeho zařazení do práce by mělo doplnit celkový obraz o občanské výchově. Druhá kapitola diplomové práce časopisy představuje. Přibližuje jejich formát, náplň obsahu, redakční radu a taky dobu působení. Tato kapitola je důležitá pro tu následující, která se zabývá už konkrétními články, a to pro snadnější pochopení kontextu.

Obsahové proměny občanské výchovy se zaměřením na časopisy jsou náplní třetí kapitoly. Snahou bylo do poslední kapitoly vybrat články, které reprezentují období, ve kterých došlo k nějakým legislativním a společenským změnám v přístupu k občanské výchově. Výběr vhodných článků nebyl jednoduchý.

Jednotlivé kapitoly i podkapitoly se odlišují zejména obsahovými specifiky jednotlivých periodik, kdy každé periodikum nabízelo jiné spektrum podkladů pro analýzu a komparaci dílčích obsahových problémů OV.

Právě práce na této kapitole byla nejzajímavější. Představovala dlouhý čas strávený v knihovně naplněný pročítáním desítek článků, přičemž ne všechny jsou v diplomové práci zmíněny. I když šlo o zajímavé články, snahou bylo dodržet ucelený koncept práce.

Práce s časopisy byla inspirující a zajímavá. Už články zmíněné v této práci poukazují na fakt, že analýza obsahu periodik zaměřených na OV a SV je nejenom téměř bezedným zdrojem informací o naší minulosti, ale je i kvalitním zdrojem pro naši současnou pedagogickou praxi.

Domnívám se, že jsem cíl diplomové práce dokázala naplnit a snad i přispěla k podnícení čtenářů ke studiu časopisů, které je obohacující v různých aspektech.

Zdroje

Tištěné dokumenty

Monografie

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha. Praha: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě, 1924.

Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost. Praha: Orbis, 1992.

STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. ISBN 978-80-7182-224-0.

STANĚK, Antonín a František MEZIHORÁK. *Výchova k občanství pro 21. století.* Praha: SPHV, 2008. ISBN 978-80-904187-0-7.

STUHLÍKOVÁ, Iva a Tomáš JANÍK. *Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy.* Brno: Masarykova univerzita, 2015. Syntézy výzkumu vzdělávání, svazek 2. ISBN 978-80-210-7769-0.

Časopisy

Časopis československé obce učitelské. V Praze: Československá obec učitelská, 1939.

Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu. V Praze: Státní nakladatelství, 1939.

Časopis pro občanskou nauku a výchovu. Praha: Státní nakladatelství, 1924-.

Časopis pro občanskou nauku a výchovu. V Praze: Státní nakladatelství, 1935.

Časopis pro občanskou nauku a výchovu. V Praze: Státní nakladatelství, 1939.

Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu. V Praze: Školní nakladatelství, 1940.

Občanská výchova. Praha: Státní nakladatelství, 1949.

Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.

Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů. Praha: Státní nakladatelství, 1948.

Politická výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů. V Praze: Státní nakladatelství, 1946.

Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}.

Společenské nauky ve škole. Praha: Státní nakladatelství, 1951.

Společenské vědy ve škole. Praha: Státní nakladatelství, 1953.

Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811

Jednotlivé články

Malý školský zákon. Vládní důvodová zpráva. *Časopis československé obce učitelské.* V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **2** (15), s. 229.

Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. úvodní.

Obsah. Témata občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (-), s. úvodní.

Umění a literatura. Občanská nauka a výchova, vlastivěda. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **4** (10), s. 188.

Úvodní článek. *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939, **1** (1), s. 2.

Úvodní článek. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 57.

Úvodní článek. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 1.

Z literatury pedagogické. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **12** (24-25), s. 336.

Za zrovnoprávnění občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (8), s. 337.

ANGELIS, Karel. Mravní výchova v nových osnovách. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (5), s. 1.

ANGELIS, Karel. Občanská a politická výchova do nového školního roku. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (1), s. 2.

ANGELIS, Karel. Společenské nauky v nových osnovách. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, **4** (1), s. 2.

ANGELIS, Karel. Společenské nauky v nových osnovách. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, **4** (1), s. 5.

BEZCHLEBOVÁ, Maria. Kurikulární reforma a výchova k občanství v odborném školství. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (3), s. 24.

BLAHOVÁ, Lenka. Jak pracovat s průřezovými tématy. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (3), s. 19.

DOHNALOVÁ, Maryna. K občanské výchově. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (4), s. 2.

DOHNALOVÁ, Maryna. K občanské výchově. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (4), s. 3.

Dr. ANGELIS, Karel: Za zlepšení ideopolitické výchovy při vyučování předmětům společenských věd. *Společenské vědy ve škole*. Praha: Státní nakladatelství, 1953, **8** (7), s. 265.

Dr. FIDRMUC, O. Vztah občanské výchovy k dějepisné látce. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (3), s. 1.

Dr. SPÁLOVÁ, Kamila. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **3** (4), s. 52.

GONĚC, Vladimír. Evropská ústava z pohledu historie. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (2), s. 3.

HARMANOVÁ, Jana. Než začneme vytvářet ŠVP ZV. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (3), s. 21.

HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 3.

HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (2), s. 21.

HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (3), s. 36.

HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (4), s. 50.

HAVELKA, Emanuel. Z prvních zkušeností o občanské nauce a výchově ve škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (6), s. 82.

KNOB, Josef. Nové osnovy učebné pro školy II. stupně. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **12** (13-14), s. 184.

KREISINGEROVÁ, Alexandra. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu*,

filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 5.

HORSKÁ, Viola. Výchova k občanství jako vyučovací předmět – od RVP ZV k ŠVP. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol.* Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (4), s. 16.

HUBÁČKOVÁ, Věra. Začlenění průřezových témat do Výchovy k občanství. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol.* Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (4), s. 20.

HRACHOVCOVÁ, Marie. Nové horizonty výchovy k občanství – moderní vzdělávací projekt. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol.* Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (2), s. 11.

LEDVINKA, Josef. Klasifikace z občanské nauky a výchovy. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **2** (3), s. 43.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ. Z učebních osnov pro občanskou výchovu. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 1.

NDL. Pomocné knihy metodické. *Časopis československé obce učitelské.* V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **13** (1-2), s. 11.

NEJEDLÝ, Zdeněk. O politické výchově a národní tradici. *Politická výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů.* V Praze: Státní nakladatelství, 1946, **1** (4), s. 1.

NOVOTNÝ, Oldra J. Pořádek a čistota. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (7), s. 102.

- ONDRÁČKOVÁ, Monika. Školní vzdělávací program a občanská výchova (výchova k občanství). *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **5** (2), s. 15.
- OTRUBA, Oldřich. Nový výchovný prostředek při vyučování občanské nauce a výchově na školách. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **4** (2), s. 23.
- P.S. Přehled školský. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (15), s. 177.
- P.S. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **3** (24), s. 447.
- P.S. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **4** (3), s. 44.
- PAKNER, Karel. Těm, kteří nevěřili... *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **2** (8), s. 126.
- PÁTEK, F. Příručky občanské nauky a výchovy. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **3** (20), s. 356.
- PÁTEK, F. Umění a literatura. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **2** (28-29), s. 443.
- R.: Pomáhejte zrození demokratických řádů ve školství. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 59.
- R. O výchově k brannosti. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (10-11), s. 105.
- REDAKCE. Občanská výchova v diskusi. *Občanská výchova: časopis pro školské pracovníky škol všech stupňů*. Praha: Státní nakladatelství, 1948, **2** (7), s. 1.

REDAKCE. Úvodem. *Společenské nauky ve škole: časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*. Praha: Státní nakladatelství, 1948-^{^^^}, **4** (1), s. 1.

REDAKČNÍ RADA. Náš rozšířený program. *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu*. V Praze: Školní nakladatelství, 1940, **5** (1), s. 1.

ROSENZWEIG, M. K pojetí občanské výchovy na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **2** (8), s. 340.

ROSENZWEIG, M. Klasifikace v občanské výchově na ZDŠ. Změny ve vyučování občanské výchově na základní devítileté škole. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 80.

ROSENZWEIG, M. Občanská výchova ve šk. r. 1968/9. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **3** (1), s. 4.

SEDLÁČEK, K. Hospodářská politika a konsument. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **16** (5-6), s. 60.

SEVERA, J. Občanská nauka a výchova v praxi školní. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (9), s. 138.

SZAFFNER, O. Život v naší obci, národní výbory, orgány lidové moci a správy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii*

a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (2), s. 88.

SKOŘEPA, Miloslav. Kam umístit hodiny obč. n. a vých? *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 9.

SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelské.* V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **3** (7-8), s. 108.

STOKLÁSKOVÁ, Růžena. Ženy a branná výchova. *Časopis československé obce učitelské.* V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **18** (8), s. 84.

SVOBODA, Ot. Občanská nauka a výchova v praxi. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (7), s. 98.

ŠÝKORA, M. Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **2** (8), s. 127.

ŠEBEK, F. Lze klasifikovat občanskou nauku a výchovu jako učebný předmět?. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (1), s. 9.

ŠEBEK, F. Úkoly občanské nauky. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.* V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **1** (8), s. 121.

ŠTECHOVÁ, Marie. Mravní výchova. *Časopis československé obce učitelské.* V Praze: Československá obec učitelská, 1939, **1** (7), s. 101.

TYR, Václav. Jest občanská nauka a výchova zbytečným předmětem? *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu.* V Praze: Školní nakladatelství, 1940, **5** (4), s. 49.

VALENTA, Milan. Etický dramaprojekt v hodinách občanské výchovy. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (0), s. 18.

VANČURA, Jiří. Charta 77. *Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Albra, 2008. ISSN 1214-6811, **1** (3), s. 3.

VOLFOVÁ, V. Bratrství Čechů a Slováků (metodické zpracování pro 7. ročník). *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, **1** (1), s. 20.

ZACHAR, Albert. Dva roky občanské výchovy a nauky v škole. *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*. V Praze: Státní nakladatelství, 1935, **2** (8), s. 126.

Elektronické dokumenty

Česká škola: Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných (AKTUALIZOVÁNO). [online]. [cit. 2018-06-12]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2016/01/vyhlaska-c-272016-sb-o-vzdelavani-zaku.html>.

Evidence periodického tisku. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/evidence-periodickeho-tisku-480.html>.

MŠMT ČR: Harmonogram. [online]. [cit. 2018-06-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/harmonogram>.

Historický ústav AV ČR: Novotný, Oldřich Josef. [online]. [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/297787?locale=cs>.

Masarykova univerzita: Jan Uher. [online]. [cit. 2018-05-01]. Dostupné z:

<https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/uherjn.html>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007). Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z:

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf.

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu 56

Obrázek 2 - Jak pochopili žiaci občianskú nauku a výchovu. 56

Seznam příloh

Příloha 1 - Návrh občanské nauky a výchovy 90

Příloha 2 - Návrh občanské nauky a výchovy 91

Příloha 3 - Návrh občanské nauky a výchovy 92

Příloha 4 - Návrh občanské nauky a výchovy 93

Příloha 5 - Návrh občanské nauky a výchovy 94

Příloha 6 - Návrh občanské nauky a výchovy 95

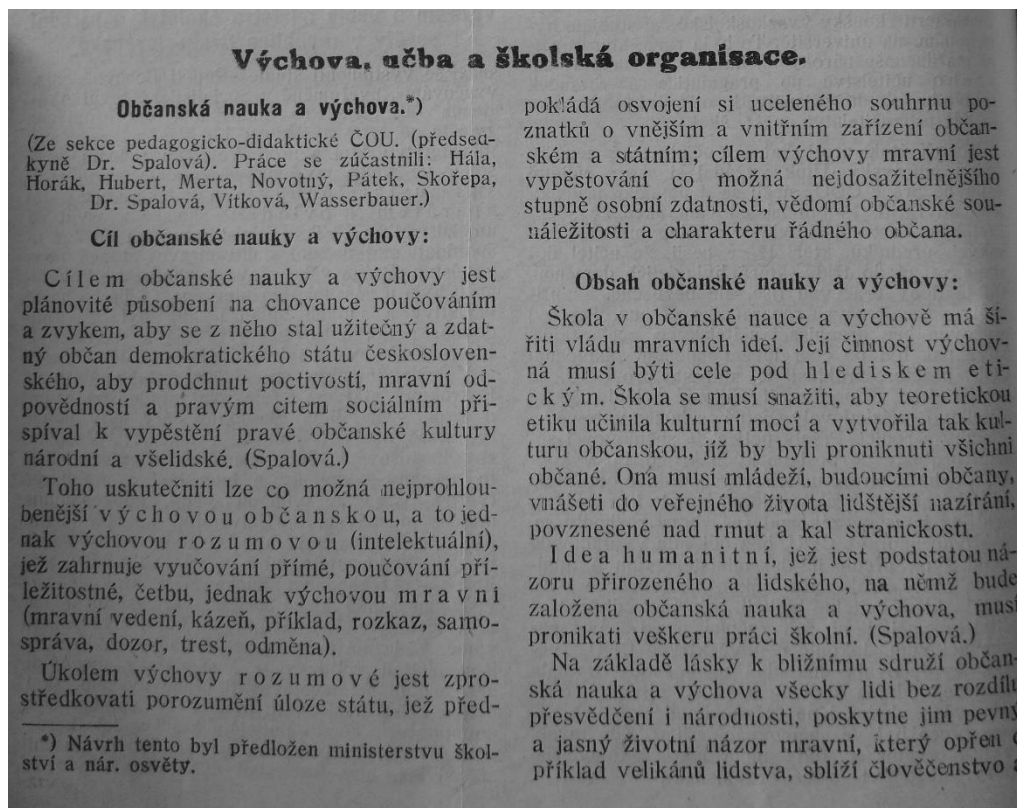
Příloha 7 - Návrh občanské nauky a výchovy 96

Příloha 8 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy 97

Příloha 9 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy 98

Příloha 10 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy 99

Přílohy

Příloha 1 - Návrh občanské nauky a výchovy¹³⁶

¹³⁶ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 108.

vychová jednotlivce v duchu a pravdě řádů demokratických i sociálních, což je právě tak cílem všehdickým jako státotvorným. (Hubert.)

Předpoklady občanské nauky a výchovy:

Svoboda práce učitelské.
Vědecké vzdělání a stálé zdokonalování.
Zaznamenávání postupu práce.
Pedagogický takt a vzor učitele.
Možnost hojné praxe žáků.
Spolučinnost učitelského sboru.
Spoluúčast rodičů.
Souvislost školy s veřejným životem.
Porozumění, podpora a ochrana povolání učitelů. (Hubert.)

Zásady a poznámky pro všechny třídy:

Směrnice a prostředky.

Stěžejním prostředkem jest empirie, založená jednak na názoru, ať viděném, nebo slyšeném, jednak na skutečném zákově spoluprozívání, jednání. (Spalová.)

Občanská nauka a výchova přispívají k výchově lidí:

- mravně bezúhonných a společensky uhlazených,
- zdravých a duševně krásných,
- domov, národ a republikánský stát svůj znajících a milujících,
- demokraticky smýšlejících,
- snášelivých a humanních,
- o pokojné soužití národů usilujících.

Toho docílí občanská nauka těmito hlavními prostředky:

- životním příkladem vychovatelovým a mravními činy dětí, k nimž učitel nabádá a jež organizuje;
- soustavným poučováním a seznáváním dobrých vzorů ze života, dějin, literatur (rozborů událostí, historické příklady, životopisy, pohádky, báje, bajky, přísloví, sentence a pod.);
- cviky ve společenském chování;
- nejtěsnějším kontaktem s výchovou tělesnou a uměleckou (eugenika, skauting, tělocvik, hygiena (též sexuální), divadelní hry, loutky, kina). Příroda, hudba, sochy, obrazy atd. (Skořepa);
- naváděním ke skutečné práci (ruční práce se zřetelem k etické stránce práce), která jest ve stálém kontaktu s celkovou duševní školní prací vůbec, založenou na neustálé součinnosti žactva (Spalová);

f) častými vycházkami do přírody a hlavně na místa, kde lze bezprostředně čerpat poučení o zřizování života hospodářského, sociálního, politického, kulturního (nádraží, pošta, tržiště, rozmanité úřady, nemocnice, družstva, továrny, doly, jatky atd., vlastivědné výlety;

g) samosprávou žactva, (Skořepa), soustavným mravním uplatněním (Pátek);

h) soustavným sledováním současného veřejného života hospodářského, sociálního, politického a kulturního z autopsie i podle zpráv časopiseckých;

ch) četbou a reprodukcí (básně, zpěv, zápisy do vlastního deníku);

i) soustavným stykem s rodiči, snaha o obrodu veřejného života vůbec, besídky, veřejné schůze s rodiči.

Hodiny občanské nauky a výchovy nesmějí se změnit v pouhou výuku občanské nauky, ani v pouhé moralisování. Vzdělaní učitelé věcného nechť vytvářejí radostné, posvátné okamžiky rozumělého nadšení pro vše dobré a krásné, jež jsou nezbytným předpokladem pěstění řádné povahy člověkovy a jež působí mohutně i na vůli k činu, nechť jsou i činem samým! (Skořepa.)

Při všem učitel využije časových podnětů, nálad a zájmů (krásy i důl, ročních dob, výročních slavností, národních svátků, dnů našich velikánů i vůbec památných událostí národních i světových, den mírový, den okrašlování a ochrany domova) a podle těchto zájmů a poměrů pak upravuje učivo. (Pátek.)

Při tom musí býti intenzivně, konkrétně a aktivně řešen poměr intelektuální výchovy k výchově citu a vůle, aby žactvo bylo vychováváno k zdatnosti v povolání i občanské.

Při tom stále musí míti škola na paměti etický význam práce pro budoucího občana, což souvisí s celkovým vybudováním činné školy vůbec. (Spalová.) Vyskytnou-li se překážky či daří-li se praxe jen zdlouhavě, nechť vštěpuje škola žákům přesvědčení, že právě v přemáhání překážek a vytrvalosti, zraje charakter, ocelí vůle, jakož i roste vědomí vlastní síly a samostatnosti. (Hubert.)

Obč. nauka a výchova budiž smyslem a účelem veškeré výchovy. Škola posiluj občanskou a mravní osobnost z vnitřních pramenů individuality, již je každý žák! Výchova nebudiž poučováním o charakteru,

Příloha 2 - Návrh občanské nauky a výchovy¹³⁷

¹³⁷ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. Časopis československé obce učitelské. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 109.

ale rozvíjením charakteru! (Sjezdová publikace ČOU. 1920.)

Jako nelze obor obč. nauky a výchovy vytrhovat z principů mravních, aniž je lze odlučovat od života proudícího, od kvasu života přítomného, nýbrž naopak dlužno uvádět mládež přímo do života a jeho dění, tak rovněž nelze ji odlučovat od celkové práce školní. Ona se musí stát její živoucí náplní. Všechny předměty jí budou zušlechťeny, samy pak poskytnou živnou půdu pro její rozvoj. (Spalová.)

Umělecká stránka tvůrčí činnosti ducha lidského buď pěstěna jako osobní i společenská potřeba duše! Buď vzbuzován zájem pro umělecká díla, zvl. pro umění lidové, snaž se umělecky spolupůsobit a žít v prostředí umělecky vybudovaném (obydli), jakož i chránit umělecké památky. (Hubert.)

Úzký a stálý styk s přírodou nechť se děje jak pro požitek z krás přírodních, tak i pro seznámení se s poklady přírody a využití jich materiální. (Hubert.)

Úcta k lidské práci přecházej ve snahu být účastným na společném díle spolubčanů, přispět svou zdatností a podnikavostí při řešení pracovních problémů jak v obci, tak v rodném kraji (resp. v kraji, kde bydlí) i ve státě, v cizině pak dělat svou práci a pít čest českému jménu. (Hubert.)

Způsob vyučování.

Vyučování toto musí být řízeno tak, aby výchova řádného občana byla pokud možno plodem vlastního úsilí žáka, z počátku sice neuvědomělého, ale čím dále vědomějšího. Všechny poznatky musejí být vyvíjeny a podávány nenásilně.

Výchova tato budiž sebevýchovou! Učitel vždy zdůvodňuj a důsledně zesiluj vědomí vlastní odpovědnosti každého normálního člověka za jeho činy a jejich následky, ale tak, aby tím neochromoval vrozené touhy po činnosti.

Při vyučování tomto nutno zvýšenou měrou dbát duševního vývoje žáků i jejich individuálních vlastností.

Učení nazpaměť je zpravidla zavrhnouti. Jen některá přísloví, sentence a průpovědi buďte memorovány, ale teprve tehdy, až je žáci pochopí, že se zalíbí. Z občanské nauky ovšem třeba některým datům naučiti se zpaměti, ale ani tu nebudiž pamětné látky více než třeba.

Hojnými a důsledně prováděnými cvičeními buďte položeny základy prospěšných návyků.

Vše, čemu kdy bylo učeno, nebo co bylo cvičeno, budiž častěji opakováno a rozšiřováno, aby se stalo trvalým majetkem žáků.

Učitelstvu se ponechává volnost metody, pokud to neodporuje výsledkům pedagogického bádání a zjištěným zkušenostem. (Merta.)

Pomůcky:

Vyučování podporuje celá řada pomůcek: předměty skutečné, vhodné obrazy, modely, přírodniny, památky v museích, návštěva dílen, závodů, útavů dobročinných, vycházky do přírody a j.

Osobnost učitelova:

Učitel sám musí být živým mravním příkladem a láskyplným stykem se žáky musí dodávat své práci pravého posvěcení. (Hubert.) Poskytne žákům možnost, příležitost i návod, jak si počínati v životě soukromém, ve škole, v rodině i ve veřejnosti, ukáže jak jednati důsledně a vytrvati podle získaných poznatků mravní a občanské výchovy.

Osoby vyučující:

Na školách obecných a měšťanských vyučuje občanské nauce a výchově třídní učitel, ale tam, kde toho žádá prospěch věci nebo rovnoměrné rozdělení služební povinností na škole, může býti toto vyučování na celé obecné a měšťanské škole anebo na části školy svěřeno jednomu nebo několika učitelům (učitelkám).

Prospěch budiž na šk. zprávách označován tak, že 1 znamená, že žák byl jak v ovládnutí obsahové stránky učiva, tak i v plnění příkazu velmi snaživý, 2. snaživý, 3. méně snaživý, 4. nesnaživý, 5. netečný. (Merta.)

Poznámky k osnově navržené: (Srv. přílohu.)

V připojené osnově, která v hlavních rysech jest založena na důmyslné Amerlingově soustavě průvědy neboli diasofie, již nastínil ve své »essenciální výchově« a již upravil Lad. Horák vzhledem k době a nynějším poměrům a doplnil svými návrhy výše uvedení pracovníci — nejde pouze o nástin a výběr učiva se zřetelem k určitému školnímu období, nýbrž vůdčí ideou jest: vystihnouti jeho vnitřní logické i psychologické ujednocení.

Nejde jen o nauku (učení), nýbrž a hlavně — o výchovu, t. j. vedení. Uvedené pojmy nejsou tedy jen předmětem výkladů, nýbrž užití a prožití, nejde jen o výchovu nepřímou (intelektuální, vzdělání rozumu), nýbrž

Příloha 3 - Návrh občanské nauky a výchovy¹³⁸

¹³⁸ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. Časopis československé obce učitelské. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 110.

i přímou (citovou a volní), jejíž je vlastně podmínkou, aby program »povinností« založen byl na přirozených pudech a citech.

Výchovný základ jest vyjádřen několika základními ideami, které k uskutečnění jednoty mají být směrnici od stupně nižšího až na horní. Schéma občanské výchovy bude tedy pro všechny stupně společné, kdežto detailní náplň, t. j. podrobné rozvržení jsou jen aplikace a užití, pro něž je ovšem směrodatna duševní vyspělost žáků. (Horák.)

Celý obor naukový i výchovný má být ujednocen. Na nižším stupni s prvoukou, t. j. v okruhu rodiny, domova a školy. Tu převládá zřetel výchovný. Na středním stupni souvisí s vlastivědou (i tu převládá zřetel výchovný). Na vyšším stupni se pojí se všemi předměty i životem mimoškolním, t. j. v okruhu státu a společnosti vůbec. Rovněž zde podněty výchovné nebudou zatlačeny, nýbrž zůstanou vůdčími a budou látkou navrhovanou rozumově zdůvodňovány. (Merita). Schéma naznačené nesmí však překážeti genetickému růstu (výkladu) každého z těchto okruhů (společenských organizací) od základu stupně dolního až k hornímu (1.—9. šk. r.)

V duchu těchto zásad rozvrženy jsou úkony společenského soužití do desíti záhlaví, jež jsou: Obživa (živnost), obrana, směna, správa, dělba, řád, pokrok, družnost, obměna (rytmus), stálost. To jest onen sociologický základ, z něhož vyrůstají útvary života soukromého i společenského, jakož i pojmy a vztahy etické. Číslo deset zvoleno proto, že mu odpovídá časové období desíti měsíců v každém školním roce. Naše osnova jakožto rámcová zahrnuje ve svém diagramu všech 9 let školní povinnosti, jež mají mít společné schéma výchovy, je to tedy osnova generální, myšlená encyklicky. Jednotlivé stupně liší se toliko v občanské nauce. Případá totiž dolnímu stupni pozorování života (podle zmíněných 10 záhlaví) v rodině a ve škole (k tomu se pojí příklad dětských her a nár. pohádek), střednímu stupni pozorování života (rovněž podle oněch 10 záhlaví), v obci a okrese, poněkud i (v 5. škol. roce) ve státě (župě n. zemi), hornímu stupni ve státě (na nejvyšším stupni ve světě) přihlížející k jeho různým orgánům, zejm. administrativě a zákonodárství, právům a povinnostem občanským; k tomu se organicky pojí též základní pojmy v nár. hospodář-

Všecka tato pozorování, výklady a cvičení idou na všech stupních ruku v ruce s výchovou, jejímž podkladem jest zcela paralelní rozvrh povinností, jednak k sobě jednak k bližnímu, jakož i jejich kontrastů (necnosti), čili oněch pojmů, jimiž stát buďto stojí nebo padá. Důležitým jest při povaze laické morálky poukazovati při každé ctnosti i necnosti, jak na ni reaguje společnost, t. j. jaké jsou přirozené následky dobrého (přirozená odměna) či zlého (přirozený trest). Žák se má přesvědčiti (má zkusiti, zažiti), že morálka je skutečně zákonem přirozeným, že každá ctnost má vlastně svoji sankci v sobě a v těch společenských vztazích, které plodí, jsouc v určité míře tvornou (positivní, státotvornou) — jako opět necnost jest rozkladnou (negativní, ničivou). (Horák.) Právě tento fakt jest zachycen knihou národního mudrosloví, t. j. přísloví a úsloví, jež se pojí částečně ke každému zde zařazenému úkonu společnosti, dilem jest zařazen k odúlu »Přísloví a citáty«.

Konečně jsou připojeny: návrh příléhající »Vybrané četby« (pokud možno i tu odstupňované), ovšem jen ukázkový a nevyčerpávající a »Uplatnění«.

Jsou to v prvé řadě cvičení ve výchově občanské a to: a) Cvičení v rodině. Děti rodičům pomáhají v domácnosti, na poli, na zahradě. Přispívají k udržení pořádku v domě otcovském. Dbají čistoty a krásného vzhledu obydlí uvnitř i navenek. Láou láskou k rodičům, sourozencům a příbuzným. Cvičí se v uctivosti a úslužnosti k čeledi a v šetrnosti k domácím zvířatům. b) Cvičení ve škole: Školní samospráva žákovská. Organizace žákovské obce. Cvičení v kázní, pořádku, dochvilnosti, přesnosti, čistotě šatstva, obuvi, školních potřeb, učebny. Práce ve školní zahradě.

Cvičení v úslužnosti, snášlivosti. Odpouštění spolužákům. Neodpláceti zlého zlým a pod. c) Cvičení v obci. Žáci přispívají k udržení pořádku v obci. Pomáhají ve společných posilkách a pod. Dbají o krásný vzhled obce... Čest...

Cvičení o povinnostech; 1. K sobě samému:

a) V péči o zdravotěla: Cvičení v otužování těla. Návod ke každodennímu tělocviku. Cvičení dechová. (Ať žáci zvykají pravidelně konati tyto cviky.) Častá prohlídka šatu, obuvi, rukou, tváře. První pomoc v neohrožení. Ošetřování v nemoci.

Příloha 4 - Návrh občanské nauky a výchovy¹³⁹

¹³⁹ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelké*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 111.

b) V péči o vzdělání rozumu: Cvičení zábavná v bystření rozumu: hádanky... zábavy ke cvičení soudnosti... hry... pravdomluvnost... potírání lež...

c) V péči o vzdělání citu: Popisy obrazů a j. děl uměleckých. Přednášení básní. Zpěv... deklamace... dramatisace.

d) V péči o vzdělání vůle: Cvičení v sebekázi, sebeovládání, odpírání (ve hře, pamlscích a pod.) trpělivosti, vytrvalosti, důslednosti — plnění dobrých úmyslů... daného slova... rozumná odvaha.

II. K bližnímu:

Zákon lásky.. odpouštění.. snášlivost.. dobré podporovati.. nikomu nezáviděti.. nikomu vědomě neškoditi... všem prospívati.

Vzájemné úsluhy žáků.. rady.. smířovati rozněvané.. potírati mstivost.. závist. Cvičení v lásce k bližnímu, lidumilná činnost.. vážit si starých lidí... pomáhati ubožákům a pod.

III. K přírodě:

Ochrana stromů, lesů, rostlin, zvířat. Krmení ptactva v zimě, stayění budek a pod. Buditi lásku k přírodě. Pozorovati krásy přírodní (na vycházkách), podivovati se jim a radovati se z nich.

Zvířat netrápiti, jim neubližovati, poznávati je, oceňovati jejich důležitost a význam sociální a hospodářský pro přírodu i člověka.. Důležitost a význam rostlinstva.. ochrana jeho. Význam přírodnin. Soulad přírody. Neúprosnost zákonů přírodních. Cvičení v lásce k přírodě.. chovati se ke zvířatům ušlechtle.. ochrana přírody (stromů, rostlin, zvířat). Pěstování květin doma. Výstavy květin žactvem vypěstovaných. Vysazování stromů a keřů, zvláště na místech dosud holých a zanedbaných. Slavnosti stromové (stromové dni).

Poznávati krásy přírodní. Jim se podivovati a vůbec se přírodou cítiti.

Cvičení v nauce občanské:

a) Stupeň střední: Žákovská samospráva. Školní spořitelna. Dramatisace jednotlivých úkonů občanského života.. volby.. soud.. hlasování.. porada.. schůze a pod.

b) Horní stupeň: Žákovská samospráva se provádí důkladněji a důsledněji. Žákům se poskytne příležitost k samostatnému pronášení úsudků. Pokusy řečnické. Čtou se občas důležitější zprávy z Nár. shromáždění a senátu, ze sedění obec. zastupitelstva a pod.

Rozbor některých zákonů. Konají se volby. pořádají schůze. Vždy se přihlíží k životu

skutečnému, právě prožívanému a pod. (Merta.)

Občanská nauka a výchova stýká se v posledních letech školní docházky stále těsněji, až splynou v harmonickou jednotu a v duši žákově dotvoří ideál, vyvíjeví se po celou dobu školní docházky zvolna sice, ale důsledně, ideál pravého republikána, dobrého občana, upřímného Čecha a dokonalého občana. (Merta.)

Osnova pro jednotlivé stupně:

A) st. dolní (1. a 2. školní rok).

V nejužším spojení s prvoukou obírá se občanská nauka pozorováním a zážitky v rodině, ve škole a vůbec v okruhu dětského života a dětských zájmů. Odtud se odvozují základní pojmy životospřávy a návod slušného chování, hledíc pokud možno k okamžitému použití a tudíž k výcviku vůle a vzdělávání citu. (Horák.)

Předmětem jsou ctnosti individuální. Dítě hodnotí mravní zjevy na tomto stupni hlavně se zřením k autoritě a na základě lásky. (Hálo.)

B) st. střední (3. až 5. školní rok).

Vycházejíc od vztahů rodinných zábyvá se občanská nauka pozorováním soužití v obci, v okrese a přechází i k širší pospolitosti, jejím institucím a řádům. Poukazujíc k blahodárným výsledkům jednání ctnostného, jakož i k neblahým důsledkům jednání nectnostného, navádí občanská výchova (a to pokud lze i přímými cviky a zkušenostmi) k onomu a odvádí od tohoto, při čemž se znenáhla přihlíží k mravnímu hodnocení činů a pěstí se útlé svědomí. (Horák.)

Hlavním předmětem výchovy jsou ctnosti individuální, společenským se kladou pouze počátky. Při uplatňování se přechází od nápodoby k iniciativě. (Hála.)

C) st. horní (6.—8. školní rok) též škola měšťanská (9. školní rok). Výklady z nauky občanské vycházejí opět od rodiny a obce k vyšším útvarům společnosti, její organizaci, správě a zákonodárství, jak se jeví v republice československé, pokud možno geneticky. Na pojmech a poměrech hospodářství soukromého buďtež stavěny základní výklady z hospodářství veřejného, komunálního i národního. (Horák.)

V žádném předměte neopomene se využití vhodných námětů pro pěstování obč. nauky a výchovy.

Vedle dějepisu, jenž mocně přispívá k nabývání poznatků nauky občanské, (jest

¹⁴⁰ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. Časopis československé obce učitelské. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 112.

značná část dějepisu obč. naukou a výchovou sice minulosti, jest však důležitou součástí obč. nauky a výchovy přítomnosti a v mnohém ohledu důležitou pomůckou pro její porozumění a ztužení občanských ctností, státní souměřitelnosti a mravnosti vůbec, jest z e m ě p i s mocným zdrojem, poznatků a svojí výchovnou stránkou přispěje značně k zúšlechťení povahy. Podobně jazyk mateřský ve všech svých odvětvích: mluvnici, pravopisu, slohu a literatuře.

Pozorování věcí, zjevů a zákonů přírodních, života v přírodě, která v plnění povinností poskytne hojně podněty ku pěstování mravnosti v duších mládeže, lásky k rodné zemi, dá přírodopis i hojně příležitosti k občanskému poučování (ochrana přírody, plectva a pod.).

Zákony fyzikální (vynalézavost ducha lidského) povedou svojí důsledností k etickému vytváření charakteru. Počty a měřítví svou přesností a věčností, jakož i třibením soudnosti a vynalézavosti skytanou mnohého poučení budoucímu občanu pro praktický život. Též psaní (zprávy, formality a pod.) kreslení, ruční práce, zpěv stanou se mocným zdrojem ušlechťení v ohledu estetickém i etickém, zemní cit a posílí vůli; tělocvik a zdravotnictví (fekká kalokagathia, spojení krásna s dobrem, zdravý duch ve zdravém těle) přispějí ke zdokonalování výchovy člověka.

Mládež se poučí o povinnostech k vlastnímu tělu a zdraví. Na konkrétních příkladech pozná jednoduché duševní projevy, podstatu myšlení, citu a vůle, jich pěstění a ovládnutí, jakož i duchovní podstatu člověka. Soustavně bude vedena k poznání náplně života a ke zduchovnění jeho. Nekoherence vesmíru a zákonitost vývoje povede ke zdokonalování charakteru. (Spalová.)

I. ročník. — Opírajíc se o celkovou práci školní, zejména o prvotní o starověké dějiny národů podle občanská nauka výklad o vzniku rodiny, obce i státu ve smyslu účelnosti, s důrazem na původní formu hospodářství, obrany, směny, práva, dělby, řádu, osvěty, sdružování, života politického i názorů náboženských a ukáž na historických konkrétních jejich pokrok a vývoj. Podrobněji se vysvětlí vznik rep. československé. Při tom buďtež vyzdvihovány příklady občanských ctností a jejich význam pro trvání i zajištění společenských řádů i blaha. Výchova vedením, cvičením a chováním.

II. ročník. — Na podkladě celkové práce školní, zvl. dějepisných výkladů o poměrech středověkého státu stavovského a monarchistického buďtež osvětleny základní pojmy moderního státu demokratického a svobodného, zejména jak se jeví v čl. republice. Při výkladech o občanských svobodách a právech buďtež pamatováno na zásady občanské odpovědnosti a zdůrazňován i význam občanských a sociálních povinností. Základním pojmem národohospodářským a jejich užití v čl. republice buďtež věnována zvláštní péče. Výchova vedením, cvičením a obcováním. (Horák.)

Mravní zkušenosti žáka se rozšiřují, jeho obzor se zvyšuje a žák se vede k vyhledávání zásad, na nichž se zakládá etický život. (Hála.)

III. ročník. — Se stálým zřetelem ke skutečným potřebám veřejného života, jeho zabezpečení, organizaci atd. buďtež vyloženo, čeho třeba ze státní administrativy, obrany a výkonu spravedlnosti. Občanská nauka buďtež vyvrcholena výklady o rozdělení moci zákonodárné, výkonné a soudní, o projevu národní vůle a funkci samosprávy i hlavy státu, vše se zřetelem k novým dějinám a dnešnímu stavu republiky čsl. Výkladu o světovém vývoji hospodářském, kulturním i sociálním buďtež použito nejhojnější měrou i k výchově občanské solidarity, zdatnosti a snášlivosti ve shodě s vedením, cvičením a obcováním. (Horák.)

Žáci buďtež vedeni, aby na podkladě pozorování konkrétních případů života, svých vlastních náklonností a nadání sami poznávali sklon k budoucímu povolání, v němž mají spatřovati cestu k dokonalejšímu lidství. (Spalová.)

IV. ročník. — Shrnutí a prohloubení učivo ze všech tří ročníků. Na základě prohloubeného pozorování v obci, ve státě i ve světě buďtež vysvětleny základy rodiny, obce a státu, jejich vývoj sociologický, právní a mravní význam, jakož i kulturní o státoprávní základy lidské společnosti i význam ženy ve společnosti lidské. Podává se věcný a správný vývoj civilizace, jejích období; žáci uvědomují si její přednosti a vady. Vysvětlují se rozdíly mezi lidmi rasy, kmenové, náboženské, národnostní, stavovské, hospodářské, politické, jakož i pojmů lidstva. Soužití mezinárodní. Kulturní hodnoty. Buďtež předvedeny vzory velkých lidí ryzího charakteru, mužů i žen. Na podkladě konkrétních případů ze života duševního podají se žactvu poznatky z psychologie, jakož i ukázky z filosofie se zřetelem k mravnosti a vychování.

Příloha 6 - Návrh občanské nauky a výchovy¹⁴¹

¹⁴¹ SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. Časopis československé obce učitelské. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 113.

Žáci jsou vedeni, aby se sami dopracovali k přesvědčení, že idea humanitní jest nejvyšší ideou lidstva a že cílem člověka má být mravně dokonalý charakter.

Při všem vedení a výkladech měj učitel na zřeteli současný stav domácí i světový! Naše republika budiž centrem všech výkladů!

*

Každá škola si vypracuje osnovu místní, určí náplň těchto hesel. Při tom musí být v údělích ideami zásady a poznámky svrchu pro všechny školy uvedené. Učitel přizpůsobí a vtělí hesla do psychologicky usjednocené celkové práce školní se zřetelím k daným okolnostem a proudění současného života. Při volnosti metody musí plně využít svého pedagogického taktu, v pravý čas každý příležitostný popud a námět zachytit a vhodně klasifikovat na určité místo. Také svým pedagogickým citěním pozná, kdy co má vzniknouti, uchvátití mysl mládeže, ji podnítití a tak připravit vhodnou půdu činu. (Spalová.)

*Příloha 7 - Návrh občanské nauky a výchovy*¹⁴²

¹⁴² SPALOVÁ. Občanská nauka a výchova. *Časopis československé obce učitelské*. V Praze: Československá obec učitelská, 1939, 3 (7-8), s. 114.

Jde o přípravu učitelů občanské výchovy

Jaroslav Ladman,
vedoucí oddělení OV
pedagogická fakulta UK Praha

Je tomu právě rok a dva měsíce, kdy se v našem státě zrodilo období nazývané, nejen u nás, ale i v převážné části pokrokového světa, československým jarem.

V tomto poměrně krátkém období prožívala naše veřejnost renesanci demokracie, tak jak jsme si ji téměř všichni dlouhá léta přáli. Renesance socialismu vyvolávala sice jisté obavy, že především naše mládež nové dění nepochopí správně. Buď proto, že téměř dvoudesátileté deformační období zanechalo v mládeži lhostejnost ke společenským problémům, anebo že se mladí nebudou umět orientovat v novém ovzduší. Tyto obavy se však ukázaly jako neopodstatněné. Mladí lidé (již od 14 let) prokázali, že mají zájem poznat kdysi zastírané společenské pravdy, že mají zájem se úměrně k svému věku angažovat a mnozí z nich dokonce politicky. Víc než kdykoli jindy si mladí lidé uvědomují, že osudy této země jsou jejich osudem. Odtud jejich snaha o spoluvytváření csudu a požadavek na právo mít možnost uskutečňovat své tužby.

Příloha 8 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy¹⁴³

¹⁴³ LADMAN, J. Jde o přípravu učitelů občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světónázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (8), s. 354.

Nás, starší generaci, především však pedagogy, by toto nadšení a postoje současné mládeže mělo vést k tomu, že bychom neměli litovat času věnovaného rozumným rozhovorům, které by uspokojily u mládeže touhu po vědě, touhu stát se něčím, vyrovnat se vzorům, které si mladí sami zvolí. Z tohoto hlediska by právě škola měla sehrát důležitou úlohu a ve škole pak předmět — občanská výchova.

Vyučování se jistým způsobem podobá kostkové stavebnici. Žák staví věž znalostí z češtiny, matematiky, dějepisu, zeměpisu, biologie aj. Je třeba se však zamyslet nad problémem, zdali se všechny kostky vždy k sobě hodí. Je přece docela možné, že mezi nimi zůstanou nějaké mezery. Další otázkou je, bude-li stavba dost pevná a vysoká, aby stačila životu. Předměty dané učebním plánem jsou dnes svým obsahem i způsobem vyučování velmi rozdílné. Značně nesnadno se nacházejí pojítka přesvědčující o jejich vzájemné podmíněnosti, opodstatněnosti a nutnosti. Těmto zdánlivým nesouvislostem by měla dát souvislou tvář — občanská výchova.

Občanská výchova by měla spojit různorodou činnost ve škole s mimoškolním a celospolečenským výchovným působením a dát naší mládeži základní občanskoprávní přípravu a základy morálky a světového názoru. Úkoly a cíle tedy nejen dobré, ale především potřebné. Čas a zkušenosti však ukázaly, že plnění je velmi nesnadné především pro učitele. Nesnadnost má příčiny především v tom, že většina učitelů, kteří jsou dnes pověřeni vyučovat občanské výchově, jsou neaprobovaní. Byli pověřeni občanské výchově vyučovat buď pro doplnění úvazku anebo z jiných důvodů. Zapomíná se, že občanská výchova jako všechny ostatní předměty má své zákonitosti vyučovacího procesu, které se musí respektovat. Občanská výchova oproti ostatním předmětům vyžaduje na učiteli, aby uměl svými vědomostmi, svou metodickou připraveností, svým jednáním a vystupováním vytvořit v hodinách vztahy upřímné otevřenosti, důvěry a vzájemného pochopení. Jde o vytvoření ovzduší, v němž lze bez zábrán hovořit o názorech a myšlenkách, které nejsou něčím jiným než sociálními poznatky a prožitky žáků. V hodinách občanské výchovy musí učitel umět dovést průchod kritičností, která je charakteristickým rysem puberty, aby se nejen projevila a vyběla, ale aby především našla u učitele náznaky řešení. Z těchto důvodů právě v dnešní době považují žáci až na malé výjimky občanskou výchovu za velmi důležitý předmět. Současná situace způsobila, že právě z hodin občanské výchovy zmizela dřívější formálnost, dogmatičnost a lhostejnost. Dnes si učitelé občanské výchovy stěžují především na nedostatek času, neboť v jedné hodině týdně, která je v 8. a 9. ročníku, není ani zdaleka možné vysvětlit všem to, co je dáno osnovou, natož vše to, o čem by se žáci rádi dozvěděli a o čem by rádi diskutovali.

Už tato skutečnost vyžaduje, aby učitelé občanské výchovy byli široce vzděláni, metodicky připraveni a nadáni jistými organizačními schopnostmi. Je proto nutné oponovat těm, kteří nad občanskou výchovou mávají pohrdlivě rukou a silněcky prohlašují, že občanské výchově může vyučovat každý učitel už jen z toho důvodu, že je čs. státním občanem anebo že problematiku občanské výchovy lze rozmělnit do výuky dějepisu, zeměpisu apod. Takovéto názory (a bohužel v některých případech i konečná rozhodnutí) jsou nejen nesprávné, ale hlavně protispolečenské, protože zbavují mládež přípravy pro společenskou angažovanost a aktivitu. Bylo by velkou ztrátou opět prohodit současný a opravdový vztah mládeže ke své rodné zemi a připustit už ve škole znovunastoupení resignace, pasivity a lhostejnosti. K tomu, aby se tak nestalo, může pomoci občanská výchova, především však učitel občanské výchovy — odborník.

Pedagogická fakulta Karlovy university v Praze bude letos opět otevírat odborné studium občanské výchovy. K přijímacímu řízení se mohou přihlásit

Příloha 9 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy¹⁴⁴

¹⁴⁴ LADMAN, J. Jde o přípravu učitelů občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světónázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (8), s. 355.

zájemci o denní studium (interní) v aprobaci matematika — občanská výchova. Studijní plán občanské výchovy se skládá z těchto disciplin: úvod do studia občanské výchovy, společenské a státní zřízení ČSSR, dějiny politických a ekonomických teorií, základy ekonomiky ČSSR, světonázorová a morální výchova, teorie vyučování občanské výchově a politická a kulturní práce učitele občanské výchovy.

Studium je čtyřleté, zakončené státní závěrečnou zkouškou.

Další formou je studium při zaměstnání (dálkové), ve kterém se bude letos otvírat studijní aprobace: český jazyk — občanská výchova. Studium se otvírá pro zájemce, kteří již pracují v pedagogickém procesu. Studijní plán je obdobný jako ve studiu denním. Studium je pětileté a je uzavřené rovněž státní závěrečnou zkouškou. Krom této formy se otvírá i studium rozšiřující. Je to forma pro ty zájemce, kteří již aprobaci pro vyučování na ZDŠ mají. Studium je tříleté a je taktéž uzavřeno státní závěrečnou zkouškou. Zcela novou formou, která bude letos otevřena, je postgraduální studium, které je určeno především pro ty učitele, kteří aprobaci pro vyučování občanské výchovy již mají. V tomto (blokovém) studiu mají být učitelé seznámeni s nejnovějšími teoretickými i metodickými problémy občanské výchovy. Studium bude čtyřsemestrové a jeho úspěšné zakončení bude mít vliv na kvalifikační hodnocení a platový postup.

Požadavky k přijímacím zkouškám stanovilo oddělení občanské výchovy tyto:

Všeobecné znalosti o vývoji čs. státnosti, o čs. federaci, ekonomice, o současných problémech našeho státu v oblasti politické, hospodářské, kulturní, o světonázorových otázkách a morálních problémech současného světa. Dále se požadují vlastní stanoviska k problematice občanské výchovy (osnovy, učebnice, metodické časopisy apod.) Požadavky vychází z rozsahu maturitní látky dějepisné, zeměpisné a z filosofie. Při zkoušce se přihlíží k přiměřeným zkušenostem z veřejné práce.

Pro zlepšení současného stavu ve výuce občanské výchovy je třeba, aby rodiče, ale hlavně ředitelé SVVŠ a ostatních středních škol, jakož i pracovníci školských správ a ředitelé ZDŠ a UŠ upozornili jednak letošní maturanty, ale i nekvalifikované učitele o možnostech a formách odborného studia občanské výchovy. Žádosti o přijetí je možno posílat na studijní oddělení pedagogické fakulty UK v Bráněse nad Labem (pro denní studium) a na studijní oddělení pedagogické fakulty UK v Praze 1 — M. D. Rettigové 4 (pro studium při zaměstnání a postgraduální.)

Jenom kvalifikovaní učitelé občanské výchovy mají plné předpoklady k tomu, aby poskytli žákům náležitou míru poznatků k občanskoprávní připravenosti a celkový pohled na vše, co se kolem nich děje. Moderní svět je tak složitý, že hledání pravdy a důvěry vyžaduje, aby na každém úseku naší školy, tedy i v občanské výchově, stál učitel odborník a ne diletant.

Příloha 10 - Jde o přípravu učitelů občanské výchovy¹⁴⁵

¹⁴⁵ LADMAN, J. Jde o přípravu učitelů občanské výchovy. *Občanská výchova: časopis pro občanskou výchovu, filosofii, psychologii a logiku, pro světonázorovou, politickou a morální výchovu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, 3 (8), s. 356.